

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

Invigning av den nya orgeln i Varnhem

Fredagen den 29 maj sker invigningen av den nya läktarorgeln i Varnhem. Det är ett projekt som startade 2018. Tankar på nya orglar i klosterkyrkan har funnits tidigare. Musikdirektören, kyrkomusikern och psalmförfattaren Bo Ramviken (1924-2013) startade en egen insamling till förmån för en kororgel, som inbringade cirka en miljon kronor. För bland annat dessa medel inköptes och utsmyckades den nuvarande kororgeln, men kvarvarande medel har också bidragit till finansieringen av den nu aktuella läktarorgeln.

Parallellt med kororgelprojektet fanns tillsammans med Göteborgs universitet och Göteborg Organ Art Center (GOArt) tankar på att återskapa De la Gardies läktarorgel. Detta projekt kunde inte realiseras. 2018 kom alltså ett nytt initiativ, och nu står vi helt nära målet!

Projektet kring återskapandet av Magnus Gabriel De la Gardies orgeln i Varnhems klosterkyrka innebär dels ett uppbyggande av en unik orgel med inspirationen hämtad från det sena 1600-talet, dels att återskapa fasaden med träarbeten och målningar för att det samlade arbetet skall vara så likt det ursprungliga som möjligt och pryda västläktaren i samklang med kyrkorummets inredning i klosterkyrkan.

År 1673 slutfördes Magnus Gabriel De la Gardies ambitiösa restaurering av Varnhems klosterkyrka. Kyrkan fick ett värdigt orgelverk i tidens smak. Lyrestadsprosten Jonas Rudberus fick uppdraget att realisera det storslagna orgelbygget. Snickare från grevens gods Höjentorp och Rudberus egna gesäller var med tillsammans med hovbildhuggare Georg Baselaque från Läckö och kollegan Anders Falk. Målarmästare Hans Stroobäck målade och förgyllde slutligen fasaden. Bönderna under Höjentorp levererade det mesta av virket till bygget och orgeln blev därmed lokal tillverkad.

Pingstvännen

Från den västgötska orten Vargön härstammar två av pingströrelsens mest kända och framstående personer. Den ene grundade församlingar i Brasilien, den andre ledde framgångsrikt den svenska pingströrelsen under många år. Det handlar om Daniel Berg och Lewi Petrus. Båda döptes år 1899 i Vänersborgs Baptistförsamling. Deras väg genom livet kantades av yttre framgång. Lewi Petrus som framgångsrik predikant och församlingsbyggare i Sverige och Daniel Berg i Brasilien där man idag räknar 20 miljoner efterföljare.

Läs mer på sid 2

Far och son Beckman

Anders Fredrik Beckman var biskop i Härnösand och senare i Skara stift. Han betydde mycket för många – inte minst för J A Eklund som ofta gästade Brunsbo. Ett svårt slag träffade Beckmans då deras förstfödde son dog i Uppsala 1868. Albert blev endast 22 år, fil.dr. vid 20 års ålder och läste juridik med en ideell kallelse: att få möjlighet som jurist att hjälpa de sämst ställda i samhället.

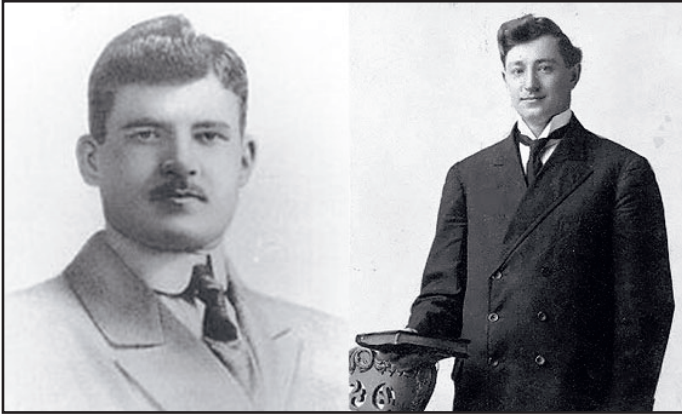
Läs mer på sid 4-6

HS Nyberg

Henrik Samuel Nyberg. Att hans båda förnamn var dessa visste inte många; han var känd som "HS". En legend redan under sin livstid har han nu ägnats en av de bästa – och utförligaste – biografier som har kommit någon svensk vetenskapsman till del. Biografin ingår i Svenska Akademiens minnesanteckningar och har författats av dottern Sigrid Kahle. En monumental prestation som kräver en utförlig presentation... skriver Sten Hidal i en recension från 1991.

Läs mer på sid 14

Två pingstväänner från Vargön

David Berg och Gunnar Vingren

Från den västgötska industriorten Vargön härstammar två av pingströrelsens mest kända och framstående personer. Den ene grundade pingstförsamlingar i Brasilien och den andre ledde den framgångsrika svenska pingströrelsen under många år. Det handlar om Daniel Berg och Lewi Petrus. Båda döptes år 1899 i baptistförsamlingen i Vänersborg. Deras fortsatta väg genom livet kantades av yttre framgång.

Daniel Berg

1945 utkom boken *Hedningen från Vargön*. Boken var författad av Brita Lidman (1890-1987). Hon var författaren och pingstprofilen Sven Lidmans andra hustru. Hon återberättar de upplevelser och erfarenheter som den svenske missionären Daniel Berg skildrat för henne.

Daniel Berg var född på Rånnum Storegården i Vargön den 19 april 1884. Berg reste till USA. I Chicago träffade han en annan svensk, Gunnar Vingren (1879-1933), och i början av 1910-talet reste de tillsammans ut till Pará i Brasilien för att arbeta som missionärer i pingströrelsens tjänst. Det var ett strapatsfyllt arbete de två svenska missionärerna fick vara med om. Kommunikationerna var dåliga och det som stod till buds var kanot, häst eller per fots. De gick hundratals mil på gator, vägar, djungelstigar och järnvägsspår. Ofta barfota. De paddlade, rodde och seglade i det vattensjuka Amazonasområdet. Alltid med väskor fulla av det Gudsord de älskade. På två år spred de 2 000 biblar, 4 000 Nya testamenten och 6 000 evangeliedelar. Arbetsmetoden var enkel: man umgicks med människor och berättade om Jesus.

När de anlände till Belém hade de inga kontakter. En baptistpastor tillät dem att bo i källaren i hans kyrka för två dollar per natt. De kommunicerade så gott de kunde medan de började lära sig portugisiska. Efter att de bett om helande av en brasiliansk kvinna, återhämtade hon sig från en obotlig sjukdom och talade kort därefter i tungor. Detta var inledningen

Sara och Daniel

till en framstående utveckling som de båda fick vara med om.

Arbetet gick mycket bra och de startade *Assembleia de Deus*. När rörelsen firade 100 år i Brasilien stod de svenska missionärerna i centrum och hyllades för sitt arbete. Deras första församling hade 18 medlemmar. Bara 20 år senare hade den vuxit till tiotusentals medlemmar för att idag omfatta drygt 20 miljoner människor i Brasilien. Rörelsen är fortfarande starkt växande i landet.

I början av 1920-talet besökte Berg Sverige och gifte sig med Sara Ahlberg, född den 5 augusti 1896. Året därpå kom paret till Brasilien och 1927 flyttade de till São Paulo. De återvänder till Sverige och Daniel dör i Stockholm 1963, Sara 1981.

Lewi Petrus Johansson

Lewi Petrus föräldrahem finns fortfarande kvar i Storegårds-kleven vid Halleberg. Här föddes han den 11 mars 1884 och som femtonåring döptes han. Mellan åren 1897-1899 var han arbetare vid Wargöns AB varefter han (som många andra) åkte till Norge för att arbeta. Här var han fabriksarbetare och predikant åren 1900-1903 varefter han blev baptistpredikant i Bengtsfors 1903-1904. 1904-1906 studerade han vid Betelseminariet i Stockholm och blev 1906 pastor i Lidköpings baptistförsamling. Här stannade han till 1910 innan han blev pastor och föreståndare för Filadelfiaförsamlingen i Stockholm (7:e baptistförsamlingen) 1911. Han var då endast 27 år gammal. Som pastor och föreståndare i Filadelfia Stockholm kom han att stanna till 1958.

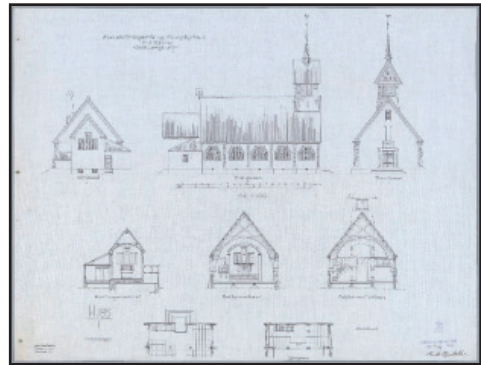
Minnesstenen vid Storegårdskleven

Lewi Petrus avled 1974 och är begravd på Solna kyrkogård.

Olsfors kyrka har blivit ortodox

Vid ett möte i december 1912 framhölls behovet av en särskild gudstjänstlokal för befolkningen i Bollebygds östra skogsbygder. Mötet blev startpunkten för Olsforsbornas insamling till en kyrkobyggnad och en tomt skänktes av hemmansägaren Anders Eriksson i Örlid, som även bekostade kyrkklockan. Grundstenen lades 25/9 1913 och under den en zinklåda med Bibel, psalmbok och Luthers lilla katekes. Byggarbetet bestod av frivilliga dagsverken under ledning av Sandhultsbyggarna Albin och Carl Wilhelm Gustafsson och efter ritning av Folke Zetterwall.

Folke Zetterwalls ritning till Olsfors kyrka

1913 uteslöts Filadelfiaförsamlingen ur Svenska baptistsamfundet och blev en egen församling inom pingströrelsen. Petrus gifte 12 april 1913 med Lydia Josefine Danielsen (1881–1966). De fick nio barn.

Som den energiske ledare han var startade Petrus ett otal olika organisationer; han tog initiativ till bildandet av partiet Kristen Demokratisk Samling (KDS) som senare blev Kristdemokraterna. Han startade dagstidningen Dagen, IBRA Radio, pingstbanken Samspar, inköpte Kaggeholms slott och bedrev folkhögskoleverksamhet. Han tog initiativet till byggande av Filadelfiakyrkan i Stockholm (Stockholms största samlingslokal och Europas största frikyrkolokal). Det var också Petrus som upptäckte den fantastiske sångaren Einar Ekberg.

Lewi Petrus och Filadelfiaförsamlingen i Stockholm tog också initiativ till en omfattande missionsverksamhet i Sydamerika, med bland andra Daniel Berg och Gunnar Vingren i Brasilien.

Petrus var också initiativtagare till *Lewi Petrus stiftelse för filantropisk verksamhet*, mera känd som LP-stiftelsen, vilken en period bedrev vård för alkoholister och narkomaner.

Skarabiskopen Sven Danell var en av Petrus personliga vänner och de båda var mycket positiva till den nya rörelsen Jesus-folket som de ansåg vara en fortsättning på den karismatiska väckelsen.

Som person var Lewi Petrus bestämmande och beslutade för det mesta helt ensam. Han såg också möjligheter i olika situationer. Utan hans kraftfulla ledarskap hade det varit svårt att få till stånd allt det som startades.

Lewi Petrus var författare och har utgivit ett stort antal böcker i olika ämnen. Han var även sång- och psalmförfattare. I vår senaste psalmbok är han representerad med psalmen 254: *Löfterna kunna ej svika ...*

Den 17 augusti 1916 invigdes Hultafors kyrka av biskop E. H. Rodhe. Kyrkan bytte 1970 namn till Olsfors kyrka för att undvika förväxling med Sjundedagsadventist-samfundets kyrka vid Hultafors sanatorium.

Vid invigningen saknades ännu 5800 kronor. Bollebygds kyrkostämman beslutade att motta den nya kyrkan som annexkyrka ”och för framtiden underhålla henne” med villkoret att kyrkan var skuldfri och i färdigt skick senast den 1 april 1921, vilket lyckades efter uppoffrande insamlingar av Olsforsborna och byggnaden överlämnades med tillförsikt till pastoratet.

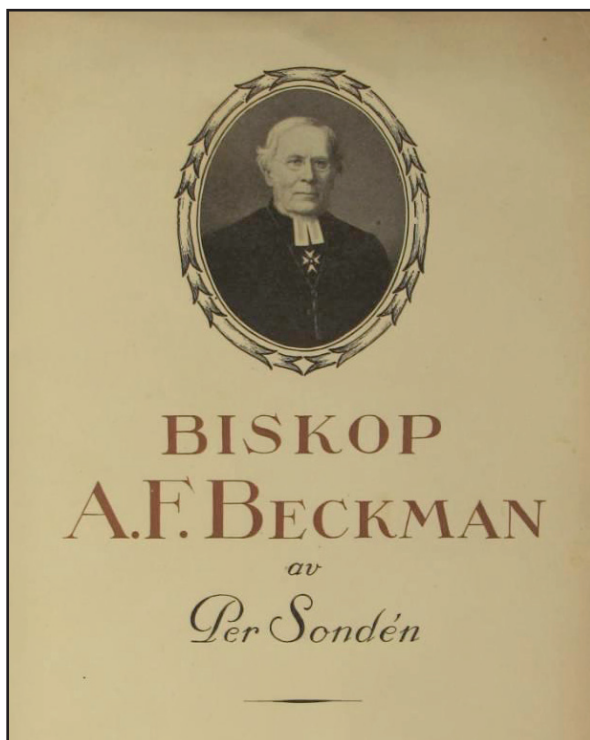
Den 29 augusti 2022 beslutade Bollebygds kyrkofullmäktige att inleda processen för att avyttra Olsfors kyrka. Pastoratet har under många år valt att inte utföra nödvändigt underhållsarbete och såväl vilja som resurser för att behålla den saknades från pastoratsledningens sida.

Olsfors kyrka

Kyrkan köptes i november 2024 av den rumänsk-ortodoxa församling som dittills firat sina gudstjänster i S:ta Birgittas kapell i Borås, och som på kort tid åtgärdade renoveringsbehoven. Kyrkan invigdes i november 2025 som rumänsk-ortodox.

Biskop Anders Fredrik Beckman

Biskopar kommer och biskopar går. Det är själva idéen med biskopar. De är länkar på en kedja bakåt, även framåt så länge idag är idag. Det kallas för succession. I Svenska kyrkan kan man dessutom tala om "apostolisk succession", dvs kedjan av biskopar som med bön och händers påläggande burit staven är obruten. Det var något darrigt omkring reformationsskeendet, men nu kan man med säkerhet säga att också i Svenska kyrkan kan successionen följas tillbaka till apostlarna.

Den förste biskop på "svensk" jord anlände 1014 till Husaby. Mycket snart därefter blev Skara biskopssäte. Skara stift har hittills haft 84 biskopar. Det är få av dem som är allmänt kända idag. De insatta kan nämna några namn, om man undantar de senaste, såsom Brynolf Algotsson, Jesper Swedberg och kanske någon till. Och det är som det ska. Uppdraget är större än personen. Biskop Ulrica säger fint i en intervju i Kyrkans Tidning, att hon inte vill bli ihågkommen för sin egen gärning utan att kyrkan står upp för människovärdet.

I detta perspektiv kan man låta sig överraskas av att några, och inte alltid bara dem som man kanske tänkt sig, fått biografier. Bland dem finns Anders Beckman, som var Skaras biskop 1875–1894. Hans biografi är skriven av svärsonen Per Sondén, som var barn till domprosten i Skara Anders Sondén. Per var sektionschef på Riksarkivet, vilket torde präglat honom. Han hade inte så lätt att skilja stort från smått. Hans bok om svärfadern är på 550 sidor (utgiven 1931) och följer Anders Beckman tätt i spåren från födelsen 1812 och uppväxten i Vadsbo socken fram till livets slut på Brunnsbo biskopsgård 1894. Några nedslag i Beckmans liv vill jag göra utifrån Sondéns bok.

Studier i Uppsala

Anders Beckman begav sig till Uppsala för att studera när han var 18 år gammal. Han läste på men var villrådig om vad han skulle bli. "Igår träffade jag Butschen", berättar han i ett brev. Det var alltså J A Butsch, då professor i teologi, senare hans företrädare på biskopsstolen i Skara. På fråga om vad Butsch tyckte att Anders Beckman skulle satsa på fick han rådet att

"för Jesu namn satsa på filosofi". Det rådet följdes han till att börja med, men snart blev det teologin.

Det står helt klart att Beckman gillade livet i Uppsala. Han kom snabbt med i dåtidens innekretsar kring Malla Silfverstolpe, Geijer, Atterbom, systrarna Knös och inte minst statsrådet F F Carlsson. Det kom att vara till hjälp framöver. Det måste, kan man tycka, i sammanhanget funnits damer bland vilka en del säkert var giftaslystna, men Beckman blir märkligt nog förälskad i en åttaåring (!) under ett julfirande i Skövde. Han var då själv 18 år. Man kan möjligtvis tycka att det inte är så konstigt för en man som just året innan skrivit sin egen biografi (otryckt), men ändå....

På den nämnda julfesten hade hans ögon fallit på prost-dottern Albertina Grenander, som var "nätt och lätt som en docka, vacker som en liten ängel". Han bestämde sig för henne, och med det började en lång väntan. När Albertina var 15 år och nykonfirmerad anhåller han om hennes hand. Hon svarar, kanske inte så konstigt, att hon tycker sig vara för ung för ett sådant beslut. Beckman fortsatte att vänta. Två år senare blev det förlovning. Och fyra år därefter gifte de sig och levde, vad man kan förstå, lyckliga i alla sina dagar.

Lärare i Skara

Faktum är att de som nygifva drog till Skara. Beckman hade fått ett lektorat där och blev snart rektor på Skara elementarläroverk, men han blev inte långvarig i staden. Uppsala lockade honom tillbaka. Kanske spelade den sociala situationen in. Societeten i Skara bestod, säger han, av domprostens änka, några andra prästänkor och värdinnor till skolgossar. 1847 är han i Uppsala igen. Där blev han rektor för universitetet och sedan domprost med Vaksala som prebende. Så 1864, 52 år gammal, utnämndes han till biskop i Härnösand och han lämnade därmed Uppsala för gott.

Biskop i Härnösand

Härnösands stift täckte på denna tid över hälften av Sveriges yta, i princip hela Norrland. Där fanns 187 församlingar utspridda över kust- och inland och fjäll. Det fanns inga järnvägar, knappast vanliga vägar. När biskopen skulle inviga och visitera var det båt på sommarhalvåret, häst och kärra eller

till fots som gällde. Det berättas att man ofta uppför och utför backar, för att spara hästarna, gick kilometervis till fots. I Härnösand styrde och ställde grosshandlarna.

Det var mycket som förändrades i kyrkan under dessa år. Prebendena avskaffades, pastoraten reglerades, emeritilöner ordnades, med mera. Den stora frågan var hur kyrkans skulle förhålla sig till den nyevangeliska väckelsen. Prästbristen i norr gav utrymme för en viss P P Waldenström, då lektor i Umeå, att bli förordnad som lekmannapredikant. De två skulle komma att mötas framöver. Då skulle det gälla det försoningsfrågan och bönhusen. Till saken hör att konventikelplakatet hade upphört 1858 (det är förresten idag en del av vår svenska kulturkanon).

Arbetsbördan och resorna slet på Beckmans hälsa. Det började med en ögonsjukdom och huvudvärk. 1874 tillstötte svåra magplågor orsakade av överansträngning. Han for på kur till Tyskland, och fortsatte till Schweiz och Italien, där han tyckte att "det ligger något skönt i att prästerna här är uppe och ber vespern för folket". När han är i Rom får han budet att den gamle biskop Butsch i Skara dött. Han åker då hem över Paris och Köln, men inte direkt till Härnösand.

Anders Beckman hade en bror i Synnerby utanför Skara. Det var Claes som var kyrkoherde där. Nu for Beckman med hustru dit för att hälsa på. Präster runtomkring med domprosten i spetsen fick veta detta och uppvaktar honom, och ber honom att lämna Härnösand för "det vida lättsköttare Skara". Beckman funderar: "Kan jag med mina försvagade krafter ännu vara i någon mån användbar?" Han var nu 62 år. 14 augusti 1875 utnämns han till biskop i Skara. C A Torén, domprost i Uppsala och gammal vän till Beckman, skrev: "Hur skönt att Brunsbo, detta de gamla fromma gudsmännens gamla hem, slutligen blir ditt ålderdomshem". När biskopsfamiljen flyttade in kom de till Brunsbo på järnväg.

Biskop i Skara

I Skara stift växte frågan sig stark om lekmäns predikande och framväxten av bönhus i väckelsens spår. Prästerna delades i olika läger, dels dem som var för och gladdes åt ökande engagemang, dels dem som menade att detta var splittring. Beckman tillhörde tydligt den första gruppen. Han hade sett lekmannaansvar som en nödvändighet i det väldiga Härnösands stift. I Skara stift var det på annat sätt. Här stötte han på Waldenströms kolportörer och divergerande lärar. De önskade ha egna gudstjänster utan präst och "rena nattvardsbord", alltså bara med sådana som levde gudaktigt på det sätt de själva menade sig göra. De kallades separatister.

Det blev mer och mer plågsamt för Beckman. Hans präster utmålades som statskyrkotjänare stadda i förfall. Den anti-kyrkliga propagandan tilltog. Han tog mer och mer avstånd från Waldenström och nattvardsföreningarna, och när de hänvisade till samvetet påpekade han att samvetet måste söka stöd i Guds Ord. Samtidigt manade han sina präster att visa öm, men allvarlig, behandling av rörelsen för att situationen inte skulle urarta.

Anders Beckman var inte så stark. När han fyllde 70 år kunde han säga att han visste sig vara nära slutet. Sjukdomarna kom och gick. Pension fanns inte på kartan. En mycket stor och akut fråga gällde domkyrkan. Den var i ett eländigt skick. Något måste göras. Helgo Zettervall hade på eget bevåg levererat ritningar. 1885 beslöt riksdagen att ge anslag för en restaurering. Domprosten Anders Sondén, som hade lagt sina yttersta krafter för detta, dog 14 dagar efter att beskedet kommit.

Beckman klagade allt oftare på återkommande bröstsmärtor. Åldern tog ut sin rätt. Det mesta sköttes nu från Skara. 1893 firades biskopparets guldbrolopp på Brunsbo. Kort därefter kallade plikten honom till kyrkomöte i Stockholm. Han ville absolut åka, men han fick vända direkt. Han orkade inte. Nyårsmottagningen 1894 fick ställas in, men i mars kunde han hålla prästvigning. Då var domkyrkan nästan, men bara nästan, klar. Man höll i alla fall mässan där. Sommaren gick och i september tillstötte lunginflammation, och den 24 i denna månad lämnade biskop Anders Beckman jordelivet.

Den 1 oktober hölls begravningsgudstjänsten i den då färdiga men ännu inte återinvigda domkyrkan. Kistan placerades i det nya öppna, zettervallska koret. Domprosten N J Linnarsson var officiant. Tanken hade naturligtvis varit att domkyrkan i all sin nya prakt skulle öppnas upp för första gången vid en ståtlig invigning i närvaro av konung Oskar med uppvaktning. Nu blev den första gudstjänsten i den förnyade domkyrkan en sorgeshögtid när stiftet följde sin biskop till den sista vilan. Anders Beckmans grav finns på Skara gamla kyrkogård.

Anders Alberius

Arne Sträng död

Den 30 december 2025 avled förre länsbibliotekarien Arne Sträng, Ljungstorp, 95 år gammal. Han var född i Brunnhem socken (nu Stenstorp) den 18 juli 1930. Arne satte stort värde på att han var döpt av den tidigt högkyrkliga kyrkoherden i Stenstorp Fredrik Kjellander. 1956 blev han helklassisk student med latin och grekiska vid Lunds privata elementarläroverk. Sedan vidtog studier vid Uppsala universitets teologiska fakultet. Under Uppsalatiden var han även kurator vid Västgöta nation.

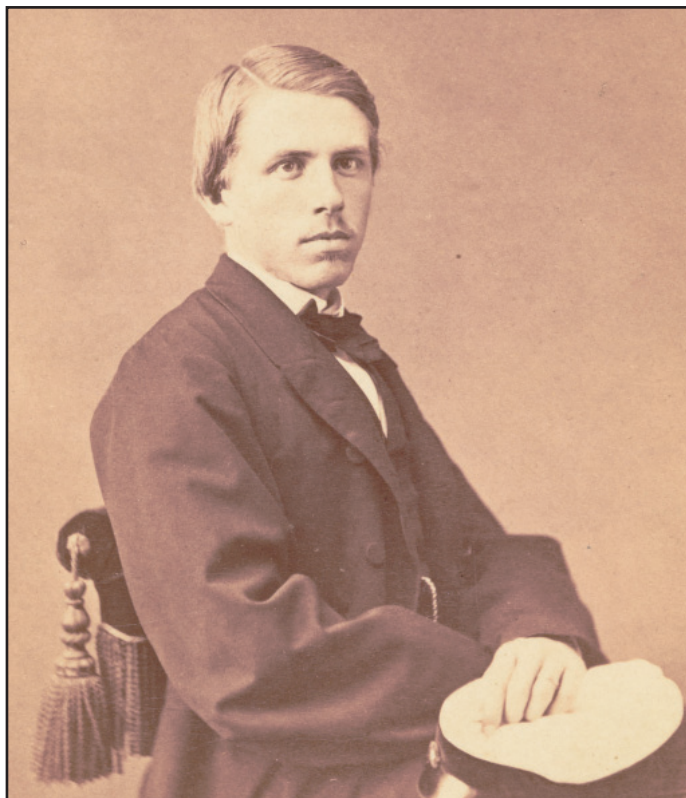
Han prästvigdes 1960 i Skara av biskop Sven Danell. Efter olika prästerliga förordnanden med tjänstgöring bl. a. i Helsingfors svenska församling var han amanuens vid teologiska fakulteten i Uppsala 1962 och avlade teol.lic. examen i kyrkohistoria 1968.

1966 blev Arne bibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek och 1:e bibliotekarie vid Linköpings universitetsbibliotek 1970. Han utsågs till länsbibliotekarie i Skaraborgs län och chef för Stifts- och landsbiblioteket 1977. Han gick i pension 1995.

Arne Sträng var redaktör för *Skaras historia I* 1986, utgav *Boken om Timmersdala* 2009 och beskrivningar om Timmersdalas kyrka 1974, 1999 och utöver detta en stor mängd skrifter och inte minst bibliografier. Han har medverkat i några av stiftshistoriska sällskapets utgåvor bl. a. om Jesper Swedberg. Hans stora kunskaper i släkt-, soldat- och emigrantforskning var omvitnad. Under åren 1983-1988 var han ordförande i Föreningen för Västgötalitteratur och var även med att starta Skara stiftshistoriska sällskap 1992 och blev dess förste sekreterare, redaktör, inspiratör och kunskapskälla.

Johnny Hagberg

Albert Fredrik Elias Beckman

Den 15 december 1868 avled i Uppsala Albert Beckman. Han var endast 22 år gammal, son till biskopen i Härnösand A. F. Beckman och hans maka Anna Maria. Deras förstfödde son hade drabbats av blindtarmsinflammation och efter några dagar var han död. Han hade disputerat för fil.dr. redan vid 20 års ålder och läste nu juridik med en ideell kallelse: att få möjlighet som jurist att hjälpa de sämst ställda i samhället. Albert var trolovad med greve Adolf Stackelbergs dotter på Stensnäs. Förlovningen skulle eklateras efter avlagd examen. Av detta blev intet.

Begravning på Uppsala gamla kyrkogård

Begravningen av Albert Beckman hölls på gamla Uppsala kyrkogård den 2 januari 1869 i närvaro av många studentkamrater, släktingar och familj. Officiant var domprosten C. A. Torén. Hans begravningsstal trycktes i ett häfte om 10 s. Han skriver:

Tidigt lärde sig vår älskade Albert att känna, hvad en stackars, arm, syndig, förtappad och fördömd människa är värd, då hon ej på ett särskilt sätt ännu åtnjuter det himmelska stödet af en gudomlig Frälsare. Gynnad af föräldrars allvarliga omsorg, af underbara, milda Guds skickelser, af christligt upplysta och christligt begåfvade lärare, lärde han, vid tröskeln af ynglingaåldern, att känna Jesus. ... Han drifver med stor kraft sina studier, han hinner långt på utomordentligt kort tid, men, hvad kall kan han emottaga af Herrens hand, hvadhelst det kan behaga. ... Emellan de ifriga studierna är han angelägen att vittna, vittna om ljuset, om Jesus.

Intresserad av representationsfrågan

Ett ämne som låg den unge Albert nära hjärtat var representationsfrågan som debatterades i riksdagen 1865. Fadern var där och skrev regelbundet brev till sonen och informerade kring debatten. Alberts gillade det nya förslaget med bort-

tagandet av de fyra stånden och en mer rättvis ordning för valen. Säkerligen påverkade hans uppfattning faderns ställningstagande.

En efterlämnad sång

Albert har lämnat efter sig en dikt som är intagen i *Svensk Söndagsskolesångbok* 1908

1. Jag är så liten en flicka jag,
men blir väl större med åren,
och växer högre från dag till dag
liksom en sippa om våren.
Så glad jag är som en liten siska,
När skogens granar de börja viska,
Att det är vår,
Att det är vår.

2. Min mamma hon är så huld och god,
Och far han älskar sin flicka.
Ur deras ögon jag lust och mod
Med barnslig fröjd månde dricka.
Det är så ljuvligt att se de kära
Ett vänligt öga mot barnen bära,
Det är så gott. :|:

3. Och syster hon är mot mig så snäll,
Vi ha så roligt tillsammans.
Från morgon leka vi och till kväll
Med mycken glädje och gamman.
Det är så lustigt, så hjärtans roligt,
Det är så ljuvligt och så förtroligt
Emellan oss. :|:

4. Men Jesus han är min bäste vän,
Hos honom trivs jag så gärna.
Och syns ett moln uppå himmelen,
Är han min klaraste stjärna.
Ur lekens glam jag till honom ilar
Och trygg som lammet hos herden vilar
I skötet hans. :|:

Alberts västgötska föräldrar

Anders Fredrik Beckman var född på Waholm i Hjälstads socken i Skaraborgs län 1812. Efter akademisk karriär i Uppsala blev han biskop i Härnösand 1865 och senare i Skara 1875. Han avled 1894 och är begravd på Skånings Åsaka kyrkogård. Modern Albertina Grenander (1822-1908) var född i Skövde och dotter till prosten och professorn Elias Christopher Grenander. Även hon vilar i Skånings Åsaka.

Johnny Hagberg

Stiftskollekt

Stiftsstyrelsen i Skara stift har beviljat sällskapet en halv stiftskollekt **den 12 april**. Sällskapet tackar och uttrycker sin glädje över samarbetet med Skara stift.

Allt talar med allt i katedralen

Träden runt katedralen står avklädda sina slitna kläder. För-lusten av det förgångna gör dem levande med nya knoppar redo att rusa upp ur sömnen, fyllda av drömmar och liv. Detta påminner Nötskrikan om när den flyger fram bland träden med sin himmelsblå fjäder i vingen. I en trädgård försvinner årstiderna aldrig slutgiltigt. Blomningens glöd överlever.

Morgonens vita stege reser sig ur de vidsträckta fälten, genom träden upp över katedralen östra sida. Ljuset är starkt och mildt på samma gång. Vinden sjunger på ett nytt sätt i gren-verken.

Trädens löv kallas precis som vi ut i korridoren där mörkret inte har makt över ljuset. Vi gör det ensamma men ändå tillsammans. Som att packa utan att säga farväl. Liket träden som står kvar fyllda av drömmar, men ändå på resande fot.

Jag betraktar lövens dans över katedralens kropp. Några singlar in genom den öppna porten medan klockspelet ringer sin psalm om livets flykt. Lövet och psalmförfattarinnan beskriver samma sak. Sorgen och glädjen lever sida vid sida. Så även livet och döden.

Katedralen har gjort en resa på tusen år, men står fortfarande lodrätt mot skyn och lodrätt rotad i jorden, fylld av alla mänskliga uttryck i mötet med det outsägliga. Den är inget livlöst monument över en viss tid utan ett tidlöst levande tempel som ibland skälver och ibland vilar i sin djupandning. Den viskar i varje sten fram sin hymn om banden mellan oss människor, mellan livet och döden och det eviga. Den visar oss på "Kristi anlete av oändlig skönhet och oändlig sorgsenhet". I detta rum firas den mystiska dimensionen genom sakramentens närvaro. Men utan att krampaktigt försöka förklara.

Varje sten i rummets väldiga skepnad har sitt eget mönster, precis som vi. Och rummets pelare är inga kopior, utan varje pelare har sitt unika ansikte präglad av de händer som format den. Katedralen bär även en doft som leder oss till en hem-känslas trygga rum.

I det susande språket anar vi rösterna av Västergötlands

helgon Sankta Helena och Sankta Appolonia. Deras budskap är att vägen till uppståndelse går genom lidandet. Deras minneskällor porlar ännu i landskapet och förenas med katedralens sus om Guds barmhärtighets osvikliga väg.

I ett av Katedralens sidoskepp befinner vi oss. Åtta stolar står i en ring. Den åttonde är "tom". Den är reserverad för den osynligt Synlige. Denna åttonde stol bär också vita näsdukar och en vattenkaraff. Detta för att torka tårar och släcka törst. Så har det varit under tusen år. En plats för tårar och törst med alla dess uttryck. Vi känner hur rummet lever med oss, djupandas med oss, håller oss nära i sin famn i en ren stillhet. Någon kommer oss till mötes djupt inifrån varandra.

Vi har sökt oss hit för att dela vår sorg med varandra. Men vi har inga svar, insikter eller vetanden med oss. Ingen försöker få oss på andra tankar, det där som inte får något fäste i oss. Vi är här för att berätta om vad som hänt oss.

Katedralen gör oss sällskap i det som vi inte kan eller måste förstå. Den talar med sitt tysta språk om det ouppnåeligas ständiga närvaro. Denna närvaro är ett moln av ljus som vi inte kan iakttaga, utan bara andas in.

Vi försöker öva oss i tålmodet med det som är oklart, det som är frågor utan svar. Katedralen ger oss i minsta detalj ett bildspråk för vår längtan ända fram till dess gräns, till just det som är det ouppnåeliga här i tiden.

Utfyllnadsord förekommer inte under vårt samtal. Språk som inte känner sin nöd mister sin kraft. Våra berättelser färdas stillsamt och lågmält. Som när juniljuset glider genom natten mot den gryning som finns gömd i allt även i djupaste mörkerensamhet. Vi följs åt dit drivna av våra själs brännande törst. Färdkamrater behövs när vi reser genom känslornas ömhudade marker.

Ingen förmedlar tvärsäkerhet och ingen har någon svarmakt eller ger instruktioner. Bara att väga överlämna oss till rummets stillhet. Vi behöver inte vara på något annat sätt än vad vi är i ögonblicket. "Djup ropar till djup" utan skydds-

kläder som faller av bit för bit, likt trädens. Det finns inga lösningar på vår sorg annat än närvaron i det som känns i det innevarande nuet. Men i en gemensam känsla och längtan efter att våga glänta på dörren till våra innersta rum. Att som ett löv våga skälva och sväva runt i egna cirklar tillsammans med andra och lyfta händerna ur ensamhetens kalla marker.

Vi har inte setts förut, eller har vi det? Det känns som om vi varit tillsammans förr. Som om vi på sekunden vet mycket om varandra utan att vi ännu har yttrat oss. Detta är ett outgrundligt mysterium. Ingen har ännu funnit koden till detta gemensamma igenkännande som binder samman oss ända från den dag då stenarna formades till denna katedral. En helig plats för mötet mellan allt mänskligt och Guds kärleks närvaro.

Vi är endast åtskilda av en tunn minneshinna. Tunnare än morgonljuset, tunnare än solstrålen, tunnare än lärksången, tunnare än leendet, tunnare än allt, förutom kärleken. Inflätade i varandra genom ett ljus från livets början.

”Tiden läker alla sår, välj glädjen, livet måste bli som vanligt, tro bara tillräckligt.” Men nej, känslan är någon annanstans. Som lövets korta dans som tycks njuta befrielsens frihet från andras vägar och tyckanden. Vi färdas på vårt eget ovanliga sätt mot den himmelska friden. Katedralen bekräftar oss med sitt bildspråk, sin musik och sin djupandning. Den är på vår sida. Vår sorg är i grunden en kärleksförklaring.

Vi är sårbara och ömtåliga och behöver inga glada tillrop eller förklaringar. Nu tillsammans behöver ingen fråga efter känslorna – vi bär dem redan.

Katedralen får oss att andas djupare och lättare i sitt befriande luftrum. Tillsammans är vi skydd mot det mörker som vill förgöra oss. Skuldror att stanna vid, luta vår bräcklighet emot, värma oss vid.

Vi lutar nu våra ryggar, sida vid sida, mot två av katedralens pelare. Katedralen, ett levande skyddsrum under sekler mot lättvindiga försök att få livet att gå ihop. Den lider med oss, tror och hoppas med oss. Den befinner sig inte på någon annans sida än just den sårbara och fallna.

Den stora frågan bor i oss men behöver inte ställas eftersom vi redan har ställt den. Frågan som är omöjlig att ge ett svar på: varför togs den jag älskar ifrån mig? Vi vet att svaret inte finns. Det svarslösa landskapet är befriande, som löv i vinden. Vi skymtar mellan pelarraderna altarets bild med Kristus på korset. Där känner vi oss hemma. I en tonart som innehåller alla de andra, även tonen av det ouppnåeliga här i tiden.

Det är bara våra ansikten, ögon och berättelser vi har att ge varandra när vi vågar vara hjälplösa. Som hösträd utan grönska. Men de redan satta knopparnas djuplila färg berättar om det ljus och den kraft som förmår öppna för liv som väntar. Så öppnar vi våra dörrar för varandra och låter allting falla fram inifrån. Vi är mest av allt det vi delar. Någon kommer oss till mötes djupt inifrån varandra.

”Så länge jag teg förtvinade jag.”

Tillsammans är vi på väg genom livets metrogångar. Som när Kristus begav sig med sin grupp till Getsemanelundens mörker med sin ångest. En gemensam vandring som ledde fram till uppvaknandet ur ett mörker. Efter korsdöden befann sig gruppen i mörkret och väntade på stenens rullning från ingången för att göra väg för historiens största ljusinsläpp. När så skedde och Kristus visade sig för sina vänner såg de till sin förvåning att såren på hans kropp ännu fanns kvar. Han var fortfarande en av dem.

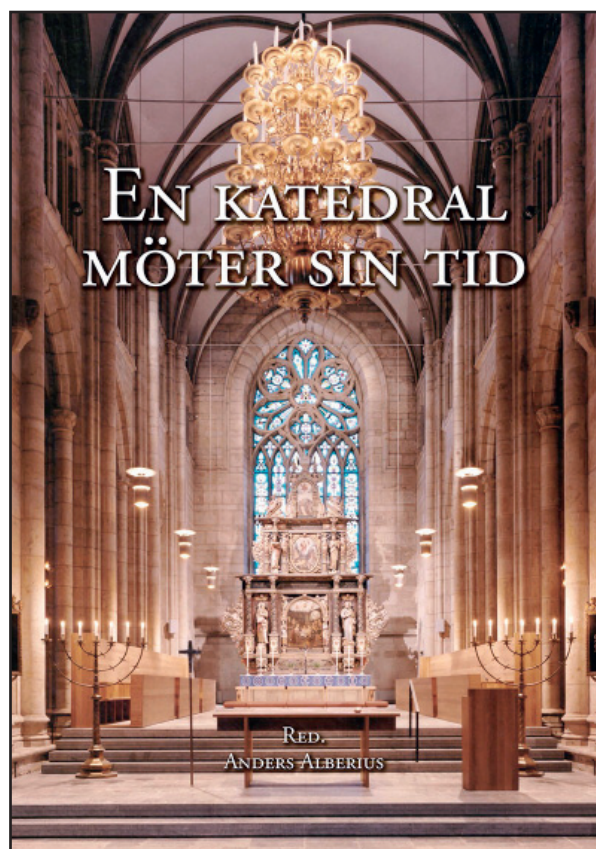
Ty den som är rädd för Getsemane har ingenting alls att få eller ge.
(Nils Ferlin)

Det var hit till katedralen vi kom med vårt mörker. Vi har fått visa det som gör mest ont av allt, det som har skymt ut-sikten framåt. Våra liv berör så många andras. Såren kommer att följa med oss, men vi har en gemensam upplevelse av igenkännandets stora tröst. Den har burits fram genom det närvarande delandet.

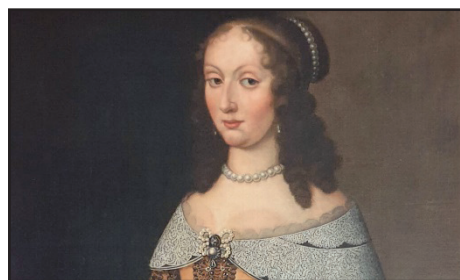
Den osynligt Synliges skuldra finns alldeles intill i den andre. Nära i vardagens möten. Den lämnar mig inte ensam i mörkret. Svagheterna och sprickorna jag bär på gör det möjligt för ljuset att sippra in. Det är denna omvända ordning som är mysteriet bortom mysteriet.

Det som Katedralen vittnar om.

Erland Svenungsson

Föredrag

Vill ni lyssna till ett föredrag om slottsfrun på Läckö

Maria Euphrosyne De la Gardie?

Ring Berit Johansson 070-39 142 25

HS Nyberg

ligger i Nybergs enorma bredd – ”ensam en hel humanistisk akademi” – vilken var så mycket mer påfallande som han verkade i en tid som redan präglades av en långtgående specialisering. Han var under åren 1931-1956 professor i semitiska språk i Uppsala, men var internationellt mest känd som expert på det forntida Irans språk och religioner. Han sysslade även ingående med Gamla testamentets religionshistoria och islams teologi. Från 1948 var han medlem av Svenska Akademien och deltog i den svenska kulturdebatten med otaliga föredrag och artiklar, alla starkt konservativa.

Själv har jag aldrig träffat H. S. Nyberg, men när jag skriver detta står på en bokhylla i min närhet hans Hebreiska grammatik (1952), vars talrika understrykningar och anteckningar vittnar om att det är en av mina mest lästa böcker. Grammatikor brukar sällan vara stilistiska mästarprouv, men nog märks det här (åtminstone i syntaxen) på de precisa, en aning kärva formuleringarna vem det är som har fört pennan (närmare bestämt den tuschpenna, med vilken just syntaxen skrivits på författarens sjukbädd enligt Sigrig Kahle – vi är ännu ljusår från ordbehandlarnas tid). Den hebreiska grammatiken är i Sverige Nybergs mest kända bok tillsammans med hans briljanta bok om Esaias Tegner d.y. som språkman och bibelöversättare. Detta var den ena av de båda minnesanteckningar i Svenska Akademiens serie som han skrev, den andra gällde J. A. Tingsstadius, orientalist och biskop. Det kan vara en tillfällighet, men hans dotters minnesanteckning över honom själv motsvarar till omfånget nästan precis dessa båda tillsammans.

Semitiska språk

Redan omfånget visar att denna minnesanteckning är synnerligen grundlig. Källmaterialet har varit rikt, och författaren citerar ymnigt ur brev, som särskilt för de sista livsåren är så talrika att de medger en detaljerad rekonstruktion av faderns liv. Ibland är utförligheten onödigt stor; det gäller särskilt uppväxtåren, som inte markant skilde sig från otaliga andras. Men Sigrig Kahle förlorar sig aldrig helt i sådana detaljer, utan har hela tiden siktet inställt på att skriva en vetenskapsmans biografi. Häri har boken sin styrka. Vi får följa den unge semitisten, inriktad på arabiska och den muslimska mystiken och nära vän med Tor Andrae, som så småningom allt mera dedicerat glider över till iranistiken och hela tiden gör utvecklingar åt Gamla testamentet och Israels religion. Bok efter bok refereras, vi får veta om deras mottagande och inte minst om deras rehabilitering på senare år. Hela tiden målas framför våra ögon ett porträtt i helfigur av en snabbt växande akademikerfamilj i knappa omständigheter, där bokinköpen var den näst störta utgiften (efter maten) och där extralektioner på Fjellstedtska skolan gav ett nödvändigt komplement till hushållskassan. H. S. Nyberg var gift med Fanny Hasselberg – syster till litteraturhistorikern Gudmar Hasselberg, bekant för många generationer gymnasister – och äktenskapet tycks inte ha varit utan tragiska inslag.

Med en järnvilja som bröt allt motstånd och med en arbetskapacitet som förefaller närmast omänsklig nådde han till slut målet: professuren. Man har ett intryck av att han i någon mån måste ha varit utbränd vid det laget. Kanske var det trots allt en lisa för honom att få gå över till det som vid den tiden var den huvudsakliga uppgiften för en svensk professor: att undervisa och examinera.

Skada endast att undervisningen kom att ligga på en så ele-

Tentamenshistorier är en anekdotgenre som riskerar att dö ut. Orsaken är att den gamla typen av muntliga tentamina inför professorn i ämnet numera mest förekommer under forskarutbildningen. Under grundutbildningen möter studenten universitetets kunskapskontroll huvudsakligen i form av skrivingar, och ”skrivningshistorier” kan aldrig bli detsamma – de saknar det muntliga samtalets dynamik och spänning, kort sagt, dess personliga karaktär.

Då är det väl att det redan finns ett ansenligt förråd av tentamenshistorier från en äldre generation. Det syns som om teologer har en särskild fallenhet för denna typ av anekdoter. Men det märkliga är, att i flera av dem är det inte en teologi-professor utan en professor i semitiska språk som står i centrum: Henrik Samuel Nyberg.

Att hans båda förnamn var dessa visste inte många; han var känd enbart som ”HS”. En legend redan under sin livstid har han nu ägnats en av de bästa – och utförligaste – biografier som har kommit någon svensk vetenskapsman till del. Biografien ingår i Svenska Akademiens serie av minnesanteckningar och har författats av Nybergs yngsta dotter, Sigrig Kahle. Det är en monumental prestation som kräver en utförlig presentation.

Till en början skall det sägas, att boken har ett intresse långt utöver den i Sverige mycket begränsade kretsen av semitister. Den kan i själva verket läsas med behållning av alla som är intresserade av skildringar av livet, ty det är syftet med en biografi. H. S. Nybergs liv företeer stora likheter med den klassiska svenska vetenskapskarriären: uppväxt i små förhållanden – givetvis i en prästgård – framgångsrika studier och slutligen – efter vissa motgångar – professuren. Gunnar Mascoll Silfverstolpes diktykel Professorn har givit den klassiska skildringen av detta. Däri ligger inget ovanligt. Det ovanliga

mentär nivå och mest bestå i nybörjarundervisning i hebreiska, ”medan vid århundradets slut all elementarundervisning vid svenska universitet sköts av lektorer”. Ack, ja. Det var också nu tentamenshistorierna började komma i svang om honom. Bilden av den krävande, nästan brutale tentatorn som underkände bävande studenter på löpande band, inte sällan under hånfulla tillmälen. En del av detta är alltför väldokumenterat för att kunna förnekas, men åtskilligt är överdrivet. Det länder Sigrid Kahle till stor heder att hon inte sopar detta under mattan. Tydligt fanns det en okänslighet hos H. S. Nyberg som gjorde att han inte förstod hur skrämmande han kunde vara. Märkligt nog tycks det nästan genomgående ha gått bättre för kvinnliga tentander.

Religionshistoria

Det är en nyttig påminnelse att läsa hur pass isolerade de svenska universiteten var ända fram till tiden efter det andra världskriget. En och annan resa till en internationell kongress – alltid i Europa – företogs, men längre resor var mycket tunn-sådda. 1924 reste Nyberg till Egypten, men sedan skulle det för professorn i semitiska språk dröja hela 35 år tills han nästa gång fick möjlighet att vistas i ett orientaliskt land. Ovisst är om våra dagars intensiva kringflackande har lett till en motsvarande höjning av vetenskapens kvalitet.

Han hade alltså inte satt sin fot i Iran då han 1937 gav ut den bok som många anser vara hans främsta, Irans forntida religioner. H. S. Nyberg beundrade alltid Nathan Söderblom, och det var passande att det var just om Söderbloms specialitet, Zaratustras religion, som Nyberg talade i de till Söderbloms minne instiftade Olavus Petri-föreläsningarna. Zaratustras insats har ofta ansetts höra till de mest intrikata områdena i religionshistorien, och det är typiskt att H. S. Nyberg drogs till detta problem, som inte ligger omedelbart till hands för en semitist, eftersom persiskan är ett indoeuropeiskt språk. Men studiet av Irans forntida religioner upplevde då en högkonjunktur, som på kontinenten i någon mån fick betänkliga bitoner, eftersom Tredje rikets ideologi inte var främmande för ”Also sprach Zarathustra”. Detta politiska utnyttjande tog Nyberg tidigt avstånd från, vilket innebar en brytning även med hans mycket gode vän H. H. Schaefer, som endast obetydligt hade förgått sig. För en kämpande, kristen humanist var det livsviktigt att dra upp demarkationslinjen.

Kristen humanism

Ty kristen var H. S. Nyberg. Det var ovanligt bland akademiker redan på den tiden, inte minst i Uppsala, där traditionen från Hägerström var stark och där Hedenius verkade. Hedenius och Tingsten – de namnen kunde få Nyberg att se rött. Till en början tycks kristendomen för honom ha mera varit en integrerande del i en allmänt kulturkonserverande inställning, men så småningom fördjupades synen. De kapitel i bokens slut där Sigrid Kahle beskriver sin åldrade faders väg fram till det fulla evangeliet är i ordets egentliga mening gripande.

Biografen innehåller mera vid sidan av också en skildring av den svenska gammaltestamentliga exegetikens utveckling under 1900-talet. Närmast epokgörande var här skriften Studien zum Hoseabuche (1935), där Nyberg grep sig an med den kanske svåraste hebreiska texten i hela Gamla testamentet. I tidigare forskning hade man ansett att texten kunde återställas till någorlunda läsbart skick endast genom ett flitigt ändrande av den hebreiska standardtexten, ibland utifrån den gamla grekiska översättningen Septuaginta, ibland utifrån mer eller mindre välgrundade gissningar. Genom att utnyttja sina kunskaper i andra semitiska språk, främst arabiskan, vi-

H. S. Nyberg vid sitt arbetsbord på universitetet

sade Nyberg att man inte behövde misströsta om Hoseas hebreiska; boken gick mycket väl att läsa och förstå. Senare exegetik är kanske inte fullt så optimistisk, men skriften var ett ord i rättan tid och omnämns alltjämt med aktning i de nyaste kommentarerna till Hosea.

Exegetik

Här kommer Sigrid Kahle in på den s.k. Uppsalaskolan inom den gammaltestamentliga exegetiken med Ivan Engnell som främsta namn. Hon menar att Nyberg ställde sig positiv till dess betonande av den muntliga traditionens betydelse (ett område där Nyberg själv hade varit banbrytande), men var kritisk till vissa inslag i dess senare utveckling. Livet igenom behöll Nyberg sitt intresse för exegetiken, och hans sista publicerade arbete är en studie över Hiskias tackpsalm i Jes 38.

Namnen på otaliga kollegor och vänner passerar förbi i denna bok. Personregistret omfattar hela 774 namn från historia och nutid (däribland Birgitta, den heliga, och Fridlund, rallare), men de flesta beläggen har, typiskt nog, ett antal kollegor och elever. Geo Widengren och Stig Wikander har båda bidragit med minnesbilder av sin lärare, Widengren mest. ”Förhållandet mellan en lärare och en elev, som ses varje dag och på tu man hand, kan i svårigheter liknas vid ett äktenskap.” Även här tycks Nybergs okänslighet ha varit – om uttrycket tillåts – magnifik. Det kan självfallet inte ha varit roligt för amanuensen – nu professorn emeritus – Frithiof Rundgren att H.S. bullrande kom in under en lektion, kritiserade undervisningen och sade ”till vem som ville höra på” att standarden på de hebreiska studenterna hade sjunkit. ”Den som vann sympatisörer på kuppen var Frithiof, vars elever uppvaktade honom med ett vackert tal, en blomsteruppsättning och en cigarrlåda vid varje termins slut.”

Ibland vidgar sig minnesteckningen till att bli en skildring av en akademisk verklighet, som ibland verkar oändligt avlägsen fast den ligger oss så nära. Sigrid Kahles gränslösa beundran för sin fader är inte att ta miste på – boken är ett Mount Everest av dotterlig pietet. Men det är ingen okritisk beundran, och på ett mästertligt sätt har författarinnan förmått att hålla balansen.

Fyra resor

Efter sin pensionering fick H. S. Nyberg företa fyra resor till Iran och äntligen se landet för Zaratustras framträdande. Skildringen av dessa resor är bokens höjdpunkt. Sigrid Kahle och hennes man var med på dessa resor, och snart sagt varje steg dokumenteras utan att läsaren blir trött. På ett ställe skild-

Kåre Skredsvik – präst med avklippt prästkappa?

ras hur den lilla gruppen givit sig ut på spaning efter en särskilt svårtillgänglig grottinskrift långt ute i ödemarken. Terrängen är svår och Nyberg måste stanna för sina luftrörs skull. ”Gå ni vidare, jag väntar.” Man kommer fram till grottan och försöker urskilja inskriften. Då hörs ett flåsande och bakom dem står H. S. Nyberg i svart överrock och svart hatt. Han läser inskriften högt på fornpersiska: ”Detta är skottvidden för mig, mazdayasniern, herren Shapur, konungarnas konung över arier och icke-ariet, vilkens säd kommer från gudarna, son till mazdayasniern, herren Artaxshaqr, konungarnas konung över arierna, vilkens säd kommer från gudarna, sonson till herren Papak, konungen.” Det måste i sanning ha varit en märklig upplevelse att höra dessa ord på klingande bergslagsmål i det väldiga persiska klipplandskapet.

Det var under emeritusåren som Nyberg under oändlig möda och sviktande hälsa skrev sitt storverk *A manual of Tehlevi*, utgivet samma år som han gick bort. Nyberg bodde då sedan flera år på S:t Johannesgatan i Uppsala, samma kvarter där denna tidskrifts redaktion ligger.

Det känns nästan förmätet att önska ytterligare något i denna monumental biografi. Men den ingår i Svenska Akademiens minnesteckningar, och man hade därför gärna velat veta lite mer om Nybergs litterära smak. Vi får veta att han uppskattade Karlfeldt och Fröding och alltid hade en rysk roman som lektyr, men inte mycket mer. Dock deltog han flitigt i akademiens arbete.

Boken är tillägnad ”alla som har ägnat sitt liv åt humanistisk forskning, och deras familjer”. Författarinnan omfattas sålunda själv av dedikationen, och det är inte mer än rätt. Det är knappast förmätet att hävda, att en sådan bok aldrig tidigare skrivits på svenska, och det är tveksamt om en liknande någonsin kommer att skrivas.

Sten Hidal

Sten Hidal var professor i Gamla Testamentets exegetik vid Lunds universitet och senare professor i bibelvetenskap, särskilt hebreiska 1999 (till 2008). Han har främst inriktat sin forskargärning på Gamla Testamentets receptions historia och har också publicerat ett flertal översättningar av fornkyrkliga texter från syriska, latin och grekiska. Recensionen av ovanstående bok är publicerad i tidskriften Signum 1991.

I Medlemsbladet 2014:2 berättade jag om den folkliga föreställningen att en präst som gjort sig skyldig till förseelse kunde bli inkallad till domkapitlet. Där fick han sin prästkappa avklippt, så att alla skulle kunna se att han blivit bestraffad. Men jag kom inte ihåg var jag fått uppgiften ifrån.

Nyligen upptäckte jag att historien berättats om en präst, som jag förtäffat när jag var barn, nämligen Kåre Skredsvik (1897–1946). Den står att läsa i Skara stiftshistoriska sällskaps skrifter 52, Skara 2009, som handlar om honom. Sonen Thomas Skredsvik skriver: ”Ännu en lustig episod kan berättas från en vanlig högpredikan i Eskilstuna Fors kyrka, då Kåre predikade där. Enligt dåtidens sed var det liturgiska plagget vid detta tillfälle prästkappa. Den enda prästkappa som fanns i kyrkan räckte Kåre knappt till knäna, då han, i strumplästen, var 186 cm lång. Det fanns dock inget att göra och iförd den knäkorta prästkappan fick Kåre börja gudstjänsten. I bänkraden framför sedermera prosten teol. dr Alf Corell (1910–2001) satt två gummor, som kom ihop sig om orsaken till den vikarierande prästens korta kappa. Den ena gumman trodde, att den korta kappan helt enkelt var den enda prästkappan som kyrkan hade. Detta trodde emellertid inte den andra gumman utan framhöll med stor övertygelse, att pastorn måste ha gjort sig skyldig till något tjänstefel. Som ett slags botgöring hade därför domkapitlet beslutat att hans prästkappa skulle klippas av och nu måste han genom att uppträda i den avklippta prästkappan visa sin skam inför församlingarna, enligt hennes tolkning av situationen.”

Bengt Stolt
1923–2023

Domprosten Carl Axel Torén

Konfirmerad av Franzén...

Domprosten i Uppsala Carl Axel Torén (1813-1904) kunde i sitt CV ståta med tre kulturella märkligheter (utöver mycket annat): Han hade nämligen blivit konfirmerad av Frans Michael Franzén, då kyrkoherde i Klara församling i Stockholm, blivit promoverad av professor Erik Gustaf Geijer i Uppsala och prästvigd 1839 av Johan Olof Wallin (som dog samma år). Detta måste i sin tid varit uppseendeväckande: något som också domprost Torén var medveten om.

Carl Axel Torén, var född i Stockholm 1813. Han blev student i Uppsala 1830, filosofie magister 1836 och prästvigdes 1839. Han utnämndes till docent 1844. 1852 avlade han den ytterst sällsynta och krävande teologie licentiatexamen och blev professor i pastoralteologi samt kyrkoherde i Heliga Trefaldighets församling 1853. Till Teologie doktor kallades han 1860 och blev filosofie jubeldoktor 1886. Han har flera psalmer i 1937 års psalmbok men ingen i 1986 års. Bland de mer kända av hans psalmer är

- *Jerusalem, du högtbelägna stad* (1937 nr 596)
- *O huvud, blodigt, sårat* (1921 nr 520, 1937 nr 95) bearbetning som inte uppges i 1986 års psalmbok (1986 nr 144)

Torén låg personligen bakom att Svenska Kyrkans Missionsstyrelse kom till stånd 1874. Han motionerade i Kyrkomötet 1868 om inrättandet av detta. Han var också en hängiven pacifist och mycket lågkyrklig.

Det är ganska märkligt att Torén kom att följa sin konfirmations-, promotions-, och prästvigningsbiskop i fotspåren som skald och psalmförfattare. Detta måste vara ett unikt förhållande.

Thorén är begravd på Uppsala gamla kyrkogård.

Bland Toréns barn kan nämnas Generalmajoren Gabriel Torén. Han var född i Uppsala 1858 och avled 1919 i Karlsborg som generalmajor och kommandant på fästningen. I början av sin karriär var han ordonnansofficer hos hertigen av Västergötland. 1909 blev han överste och chef för Svea artilleriregemente och från 1918 chef för Karlsborgs fästning.

Biskop **Frans Michael Franzén** var född i finska Uleborg 1772. Han blev kyrkoherde i Stockholms Klara församling 1824 och kom 1828 att konfirmera Carl Axel Torén. 1834 blev han biskop i Härnösand och avled 1847. Han var professor, skald och psalmförfattare. År 1808 utsågs Franzén till ledamot av Svenska Akademien på stol nr 13. I 1986 års psalmbok återfinns 13 av hans psalmer. Bland dessa märks:

- *Vad ljus över griften*
- *Den korta stund jag vandrar här*
- *O Jesus än de dina*
- *Vaken upp! Hör väkten ljuder*

I samband med 200-årsminnet av hans födelse 1972 utgavs ett frimärke i valören 50 öre med Frans Michael Franzéns bild. Franzén är begravd på Härnösands gamla kyrkogård.

Promoverad av Geijer...

Professor **Erik Gustaf Geijer** var född i Ransäter i Värmland 1783. Under åren 1817-1846 var han professor i historia vid Uppsala universitet. Han var även författare, skald, filosof, historiker och psalmförfattare. Han invaldes 1826 i Svenska Akademien på stol nr 14. 1836 promoverade han Carl Axel Torén till filosofie doktor. Till hans psalmer kan nämnas

- *På krubbans strå man lade dig*
- *Du seger oss förkunnar*
- *Du bar ditt korts o Jesu mild*
- *Ej guld ej rikedom jag har*

Geijer avled i Uppsala 1847 och är begravd på Gamla kyrkogården i Uppsala.

Prästvigd av Wallin...

Ärkebiskop **Johan Olof Wallin** var född i Stora Tuna i Dalarna 1779. Efter prästvigning blev han omsider domprost i Västerås 1816, Pastor Primarius i Stockholm 1818 och ärkebiskop 1837. På grund av företrädarens änkas nådaår kom han aldrig att flytta till Uppsala. Han dog 1839 och är begravd på Norra kyrkogården i Stockholm (denna kyrkogård invigde han 1827. Han har gravplats N:o 1). På hans gravvård återfinns orden:

*Jordens Oro Wiker. För den frid som varar:
Grafven allt förliker. Himlen allt förklarar.*

Wallin var från 1810 till sin död ledamot av Svenska Akademien och innehade där stol nr 1. Han var från 1826 till sin död preses i *Samfundet Pro Fide et Christianismo*.

I 1819 års psalmbok, som också brukar kallas för den Wallinska, har han diktat, översatt och bearbetat 279 verk, av dessa är 141 original. Några av hans mest kända psalmer är:

- Upp psaltare och harpa
- Gud trefaldig stann oss bi
- Allena Gud i himmelrik
- Vänligt över jorden glänser
- Upp min tunga att lovsjunga
- Vår Gud är oss en väldig borg
- Lova Gud i himmelshöjd

Johnny Hagberg

Senior cleri i Skara stift

Kyrkoherden em. i Sandhem, Donald Kennermark avled den 28 december i en ålder av 99 år. Han var vid sin död *senior cleri* d.v.s. den äldste prästen i stiftet. Nu är det komministern em. i Tibro Ulla Welén som har denna titel. Hon är också den förste kvinnliga präst i stiftets historia som blivit *senior cleri*. Hon är född 1930 och efter diakontjänst prästvigdes hon 1985 för tjänst i Tibro.

Äldst till tjänsteåren är kyrkoherde em. Bengt Larsson (född 1932), Skövde. Han prästvigdes 1961 och kunde den 6 januari i år fira 65-årig prästvigning.

STIFTSHISTORISKT SYMPOSIUM

Plats: Skara domkyrka (om ingen annat anges)

Torsdag den 7 maj

- 13.00 **Inledning.** Johnny Hagberg
13.25 **En katedral i tiden.** Anders Alberius
14.15 **Elin av Skövde.** Håkan Brattgård
15.00 **Fika**
15.30 **Tre biskopar Brynolf.** Johnny Hagberg
16.15 **Soopska gravkoret.** Robin Gullbrandsson
17.00 **Orgelmusik** från olika epoker. Karin Nelson

Fredag den 8 maj

- 08.30 **Morgonmessa.** Markus Hagberg
09.15 **Visning av domkyrkan.** Judith Fagrell
10.40 **Visning av medeltidsutställningen** på Västergötlands museum. Robin Gullbrandsson.
12.00 **Lunchmusik**

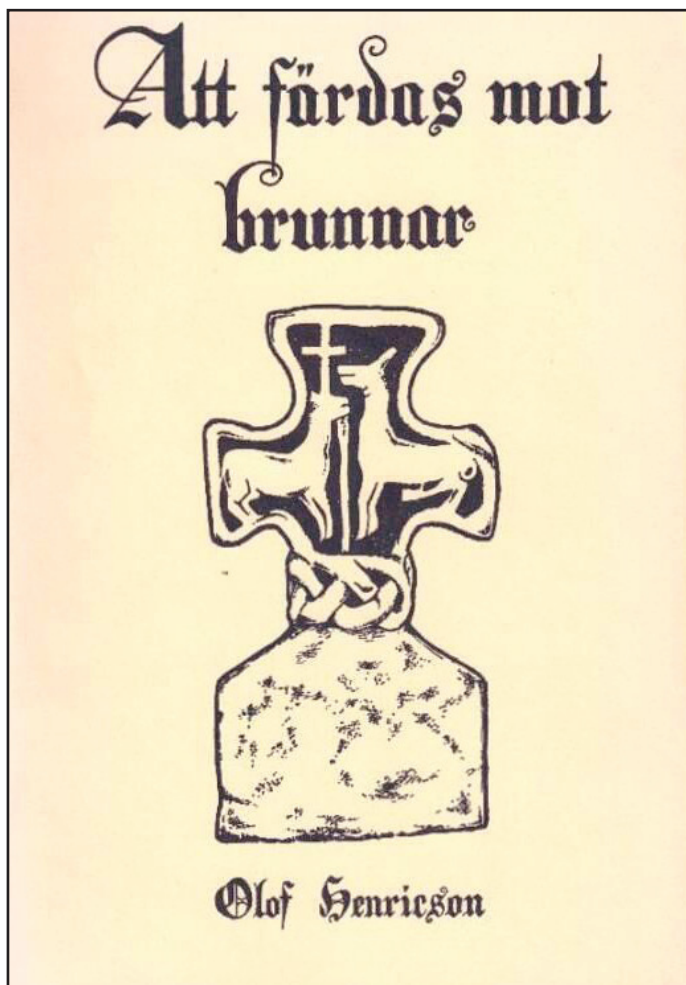
ÅRSMÖTE

Skara stiftshistoriska sällskap kallar till årsmöte i Kållands Råda lördag 25 april

- 10.00 **Musik och visning** av Råda kyrka.
11.00 **Föredrag av Erling Öhrnell:**
”Ära och förgänglighet. Adliga gravkor i Skara stift.” Råda församlingshem.
Boken utkommer under våren.
12.00 **Kaffe/te och fralla**
13.00 **Årsmöte**
14.00 **Avslutning**

Anmälan senast den 20 april till Ulla Falk,
Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara.
Tel- 076-102 39 15. Epost: munkgarden@telia.com

Olof Henricsons prästmötesavhandling

Vid prästmötet i Skara 1972 var kyrkoherden i Kvänum, Olof Henricson, preses. Hans avhandling bar titeln *Att färdas mot brunnar* (1971). Det är ett mycket omfattande verk, 642 sidor, inte minst därför att en stor mängd psalmer och dikter återges, men även därför att där förs många intressanta resonemang och ingående presentationer av flera diktare samt ett överflödande antal citat från såväl diktare som andra tänkare som författaren instämmer med eller distanserar sig ifrån.

Vi kastas direkt in på några sådana och det dröjer ett antal sidor innan en sats formuleras som anger avhandlingens syfte, nämligen att syssla med brytningar och tendenser inom svenskt psalmboksarbete alltifrån Johan Olof Wallin.

Så småningom redovisar också preses sitt eget förhållningssätt till ämnet genom en jämförelse. Det är inte säkert att en försvarsadvokat är övertygad om sin klients oskuld, men hans uppgift är att dra fram allt som på något sätt talar till den anklagades förmån.

Själva förutsättningen för att en litterär debatt ska bli meningsfull är att man lyhört avlyssnar en poesiart och en diktare, vad det är denne vill ha sagt. Då ligger det många gånger mindre vikt vid hur det sägs än vid vart diktaren vill komma med det sagda. Det betyder inte att man helt delar dennes mening. Men man får vara beredd på att man kan bli tvungen att ge upp sin egen.

Ett är nödvändigt

Först stannar författaren vid Samuel Hedborn och hans psalm "När världens hopp förtvinat stod" (146 i 1819 års psalmbok, 33 i 1937 års). Hedborn blev portalfiguren för hela den Wallinska psalmboken genom sin bibliska psalmlyrik och kristo-

centrism, rakt motsatt det tidigare förhärskande neologiska synsättet.

Den Wallinska psalmboken

Sedan beskrivs förarbetena till den Wallinska psalmboken, den Celsiska från 1765–67, den Troilska från 1793 och en del enskilda förslag. Den så kallade Lindblomska från 1910 markerade ett bottenläge i svensk psalmdiktning men drogs snabbt tillbaka.

Ett ganska långt avsnitt ägnas naturligt nog åt Johan Olof Wallin, där preses visar hur han teologiskt i viss mån utvecklas från ett neologiskt synsätt som han emellertid aldrig helt släpper.

Nyromantiken vinner emellertid insteg liksom ett mera bibliskt förhållningssätt. Han försökte hitta en medelväg, men han ägde också en andlig bredd. Han förenade inom sig motsatta kanske till och med oförenliga element. Hans psalmboksförslag karaktäriserades därför av en bristande ortodoxi. Men ändå har en av Wallins minnestecknare framhållit att han nog var mera ortodox i sina psalmer än på predikstolen.

Nyromantiken orienterade sig mot bibeln och den traditionella dogmatiken, men Henricson har nog rätt, när han säger att den djupaste värderingen av det kristna dogmat hos dem nog låg på det estetiska planet. Han instämmer delvis med biskop Agardh, som hävdade att den nya psalmboken var semi-pelagiansk. Gärnings- och dygdelära hade trängt sig in.

Men Wallin slog till reträtt under påverkan av bland annat nyromantiken. Han kunde till och med säga att man länge nog hade hört Voltaire predika, men att det nu var tid att Luther åter tog till orda.

Det är ändå uppenbart att den platoniserande tendensen är tydlig, särskilt i Wallins egna psalmer.

Henricson citerar med förtjusning Karlfeldts yttrande om den slutliga psalmboken, att den är vid, protestantisk och apollinsk, liksom även Liedgrens att det är den kristna humanismens idé som kommer till uttryck men även de grekiska kyrkofädernas.

Intressant är dock att se Henric Schartaus ganska hovsamma kritik av psalmboken. Dess mottagande blev i stort sett gynnsamt.

Det fanns en sångskatt odlad i lekmannakretsar genom hela 1700-talet som dock aldrig fick ingång i den Wallinska psalmboken, den pietistiska och den herrnhutiska sången.

Mellantiden

På sätt och vis förenades gammalkyrkligt och lågkyrkligt väckelsefolk i sin kritik av den nya psalmboken. Även det växande missionsintresset hade föga beaktats i den.

1849 kom den så kallade Thomander-Wieselgrenska psalmboken, där bland annat en del psalmer ändrades i renlärig riktning, till exempel de platoniserande.

Redan under det första svenska kyrkomötet 1868 togs psalmboksfrågan upp liksom vid kyrkomötet 1898.

Det avgörande inför den blivande psalmboken var dock 1911 års psalmboksförslag, Nya Psalmer 1921 och Februari-förslaget 1936.

1937 års psalmbok

I det nya psalmboksarbetet under 1900-talet tog man bland annat hänsyn till material i äldre pietistisk sång som Wallin helt hade gått förbi. Man tog också fram psalmer ur den tyska

kristenhetens psalmskatt, liksom de övriga nordiska ländernas. Hänsyn togs också till frikyrkliga sånger av anglosaxiskt ursprung.

Psalmdiktare som Edvard Evers, Paul Nilsson, J A Eklund, Natanael Beskow, Emil Liedgren och Anders Frostenson satte sin prägel på den nya psalmboken, som Henricson tycker kunde kallas den Eklundska.

Om Frostenson säger Henricson att han är den främste företrädaren för den enkla, oreflekterade men ändå lyriska psalmstilen. Och samtidigt den som i sin diktning visar in i framtiden. Av hans nio psalmer i psalmboken är det tre som framstår som omistliga, "Jesus från Nasaret går här fram" (48), "Tung och kvalfull vilar" (241) och "Bed för mig, Herre kär" (382).

När det gäller denna 1937 års psalmbok ansluter sig Henricson till Professor Hjalmar Holmqvist, när denne i en debatt i kyrkomöte anförde att det nya psalmboksförslaget inte blott återkommer med det gammallutherska arvet förstärkt och med det Wallinska arvet i ännu klarare gestalt genom gallringen. Det viktiga nya är att förslaget tillgodogör för vår kyrka och kristendom även den stora litterära kulturepoken 80–90-talet. "Den nya psalmboken innebär en vidgad, en förstärkt och en fördjupad lutherdom, det oblidkeliga fördömandet av synden och ändå frimodigt jubel inför vissheten om syndernas förlåtelse."

Det som är ande och inåtvänt

Avsnittet inleds med en essä om Erik Axel Karlfeldt. Henricson konstaterar att Karlfeldt för 1942 års psalmbok aldrig blev vad Hedborn var för Wallin och dennes psalmbok. Han menar att Karlfeldts diktning inte pekar framåt men bakåt, mot en förpietistisk lutherdom.

Visserligen innebar skaldens djupa vänskap med Zorn att han tycktes ge uttryck för ett drag av frodig livsbejakelse och sinnesberusning. De innebar att han kände sig stå i motsättning till en pryd, pietistisk kristendomstyp. Då kan man bli förvånad över hur mycken ärlig kristen bekännelse hans diktning ändå bär fram, till och med en bekännelse till Kristus.

Henricson tar alltså ställning för dem som hos diktaren ser ett ganska tydligt kristet ställningstagande i Luthers anda. Men hans tro var inte oproblematiserad. Han kunde aldrig förlika sig med den fromhetstyp som är surögd försakelse. Det går istället ett drag av frodig livsbejakelse genom hans diktning. Men detta bör inte tolkas som ett val mellan kristendom och hedendom utan som ett mellan lutherdom och pietism. Det är i det avseendet påfallande att Karlfeldt litterärt drogs till 1600-talskalder som Stiernhielm och Lucidor.

Låt brusa barn, låt brusa

Här finns även en intressant diskussion om poesin, poetens charm, poesins mystik och dess symboler. Poet är den som söker efter orden, orden med rymd och genklang, men kanske aldrig finner det sökta. Diktens egenskap är att vara ett kommunikationsmedel på det inre planet. Den är en lek med ord, ett slags magi (Schiller).

Den är emellertid inte bara en form för personlig meddelelse, den har alltid ett suggestivt element. Den charmar. En stor diktare rör vid orden med sitt trollspö och dikten lever sedan sitt eget oförgångliga liv. Det har på något sätt med helheten att göra.

Den franske abbén Henri Bremond citeras, när denne säger att all poesi har "ett ouppklarat samband med en djupare verklighet inom oss. Poesi blir poesi endast i den mån vi under ordens yta urskiljer liksom ett sorl av ett djupt och

hemligt flöde, som omedelbart finner väg till vårt väsens innersta punkt."

Henricson lägger märke till att de bibliska metaforernas och bildspråkets många gånger fragmentariska struktur erinrar om modern poesi.

Sedan berör han några av denna poesis former, expressionismen, symbolismen och dadaismen, främst genom att citera några av dess företrädare och några av dem som ställt sig tveksamma.

Modernismen innebar en omvärdering av alla estetiska värden som alltifrån renässansen varit självklart gällande inom europeiskt kulturliv. Till detta las ett pragmatiskt sanningsbegrepp och ett åsidosättande av all kristen etik parat med en aggressiv religionsfientlighet. Detta förenades med en radikal samhällskritik.

Apropå denna poesis relevans för den kyrkliga psalmdiktningen säger preses att man sannerligen inte behöver viljelöst resignera inför rådande konstnärliga moderiktningar. De är, om något, dagsländer. Ännu mindre behöver vi göra det inför den kulturradikala minoritetsdiktatur som via massmedia på sistone upprättats i vårt land.

Alla mina källor är i dig

Här konstaterar preses att det finns profana dikter som för den lyhörde är bärare av sådana kvaliteter att de kan bli ett sannskyldigt ord från Gud. En författare har mer än andra människor förmågan att registrera och verbalisera sin undran eller skräck inför livsmysteriet, sina skuldförnimelser och sitt förlåtelsebehov, sin aning om evighetslivets närhet. Snabbare än andra lägger en författare märke till strömningar och tendenser i vår omvärld.

Evighet, mystik, tro, aning, längtan och till och med bön kan man finna i lyriken. Därför att lyrikerna förhåller sig odogmatiskt till den kristna tron, åtminstone i utgångsläget, kan de oförbehållsamt tala ut om sin livsångest, om desillusion, tvivel och förnekelse, liksom om ensamheten, ångesten och lidandet. Henricson ger en lång rad exempel på detta. Med sådan måste kyrkan vara förtrogen.

Ingen modern svensk diktare har som Pär Lagerkvist fascinerats av evighetsallvaret, ingen har haft svårare att undfly Gud:

Vem är du som uppfyller mitt hjärta med din frånvaro?
Som uppfyller hela världen med din frånvaro?

Så talar en mystiker. Gud beskrivs tydligast med negationer.

Men Gud kan också för dikterna uppenbara sig i naturen och i människan som Guds avbild, samtidigt som de i tillvaron möter allt det demoniska, inte minst synden, inte bara den individuella utan även den överindividuella, om man så vill arvsynden.

I lyriken uttrycks också tron på försynen men också den kristna tron på en treenig Gud med Guds härlighet i Kristus. Där kommer även kyrkans högtider fram. Till och med nådemedlen går att finna, liksom det kristna livet med kallelse, bot och förlåtelse.

I ett kort avsnitt om trons villkor, kommer Henricson in på frågan om under vilka villkor den omvända människan lever. Han kontrasterar då den lutherska synen mot en "västkustsk", eller metodistisk, som säger att en helgad människa inte syndar uppsåtligt. Det anser han vara både dålig psykologi och dålig lutherdom. Man talar om syndarester och inte som Luther om att människan är både rättfärdig och syndare (*simul iustus et peccator*).

Nils Lindholm

– ett hundraårsminne

Detta menar han har litterärt intresse, När diktarna i sin poesi talar om helgelse, är de metodister mycket mer än lutheraner. Det är en helhjärtad satsning på ett moraliskt maximum och han undrar om inte det i grunden rör sig om en egenrättfärdighet, som enligt de gamla utgjorde det sista och allra svåraste salighetshindret.

Ett exempel som han tar är hämtat från en tidig dikt i Dag Hammarskjölds *Vägmärken*, där en del senare dock visar något annat, mera "lutherskt".

Diktarna är självklart lyhörda för olika yttringar av socialt engagemang, kristet motiverat eller inte. Men de är också kritiska mot all halvhjärtenhet och eskapism. Såväl medmänskligheten som den sociala indignationen får sin plats, den själviska isoleringen likaväl som kärleken, hemmet och barnen.

Inte minst tankar kring livet och döden tillhör många gånger innehållet i den lyriska framställningen. Där hittar vi allt från förtrogenhet till skräck, stoisk hållning till estetiserande. Tron på ett liv efter detta blir, liksom uppståndelsen och domen, då och då uppmärksammas.

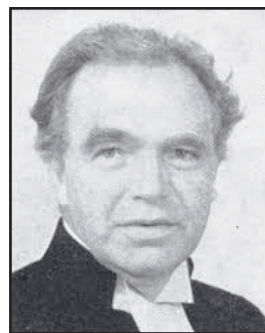
Lyssna till ådran

I slutet av avhandlingen finns kritiska synpunkter på 1942 års psalmbok. En del arkaismer, språkliga underligheter passerar revy. Döda och dödfödda psalmer noteras. Naturbilderna inskränks där nästan till det bibliska och barn- och ungdomspsalmerna ter sig med få undantag hopplöst efterblivna.

En psalm ska vara bärare av kyrkans tro, Den ska ha sina rikaste tillflöden ur Skriften själv. Men å andra sidan måste den anknyta till moderna människors erfarenheter och problem. Relatera till den politiska, sociala och moraliska verklighet vi lever i och till den naturvetenskapliga syn som vi kämpat oss fram till. Den ska ge form och ljud åt all den oro som jäktar oss, hjälpa oss att inte se kallt och inte tåla allt. Den ska spränga vedertagna former för att lösa vår andes stumhet. Den ska också ge glädjen en röst, träda genom stängda dörrar in till de beträngda, bjuda frid och skänka tro. Den ska alltså förkunna Kristus för vår tids människor, Honom som är alla löftens Ja.

Inför framtiden önskar sig preses bibeltrogna psalmer, helst strofiska och enkla. De behöver inte nödvändigtvis vara nyskrivna utan bör ta tillvara den andliga skatten från gångna tider. Negro spirituals, gospel songs och andliga visor bör beredas plats. Psalmbokstillägg har en gammal tradition.

Karl-Erik Tysk

För 100 år sedan tillträdde kyrkoherde Nils Lindholm sin tjänst inom Tengene pastorat. Han blev kvar i hela 35 år. Pastoratet kom att under Lindholms ledning uppleva en betydande andlig utveckling vars spår kan skönjas än i dag.

Nils Lindholm var född i Floby 1891 och tillhörde den bekanta lindholmska prästfamiljen. Fadern var komminister Gustaf Lindholm och modern Anna Sofia Holmgren. Fem av sönerna valde den prästerliga banan och blev samtliga kyrkoherdar. Nils var den yngste.

Han studerade i Skara men blev student i Gävle 1910, fil. kand. i nordiska språk i Uppsala 1912, teol. kand. 1915 varefter han prästvigdes samma år. Under elva år tjänstgjorde han i Kinneved, Eriksberg, Österplana. Han blev komminister i Ransberg 1918 och i Lidköping 1920. I Lidköping var han också lasaretspredikant och timlärare vid flickläroverket.

1925 valdes Lindholm med stor majoritet som fjärde provpredikant till kyrkoherde i Tengene pastorat. Han tillträdde sin tjänst 1926. Som fjärde provpredikant valdes man utanför det uppsatta förslaget. Församlingarna kunde – i undantagsfall – kalla en ytterligare till val och så gjorde man i Tengene. Till prost utsågs han i Väne kontrakt 1953.

Lindholm kom att bli en av stiftets mest bemärkta präster. Hans verksamhet i Tengenebygden satte djupa spår i både verksamhet och det andliga arbetet. Till det yttre renoverades kyrkor och ett kapell liksom församlingshem byggdes, en prästtjänst inrättades i Grästorps. Till det inre kan hänföras att gudstjänster ökades, fasta traditioner kring kyrkohögtider skapades, syföreningar, ungdomskretsar bildades, husförhör hölls. Lindholm var känd för sin effektivitet i arbetet och hann med mycket. Han samlade stora skaror till gudstjänsterna och han var mån om att ge dessa en högtidlig utformning. Hans förkunnelse var präglad av det västgötskt gammalkyrkliga snittet med en språklig elegans. Om hans prästgärning har någon sagt: "Denna patriarkaliska attityd förenade han på ett lyckligt sätt med personlig värme. Genom en gammalkyrklig ämbetssyn lyste alltid hans värmande blick och strömmade värmen från hans fasta handslag."

Områden som var Lindholm särskilt angelägna var besök hos sjuka och åldringar, liksom konfirmationsundervisningen. Vid sin pensionering 1961 kunde han konstatera att han nästan varit inne i alla hem i sitt femförsamlingspastorat! Han hade också ett fenomenalt minne och kände de flesta av sina församlingsbor till namn och omständigheter.

Lindholm avled i Skara den 25 maj 1963 och begravdes den 5 juni i Tengene kyrka och bars till vila på kyrkogården av sex kyrkvårdar.

Johnny Hagberg

Rättelse

En originell präst på Dal

Redaktören för ovanstående artikeln i förra medlemsbladet måtte ha drabbats av tankeförvirring då rubriken sattes. Kyrkoherde Johan Olof Hedner tjänstgjorde inte på Dal utan i Värmland, vilket också har påpekats av vakna läsare. Redaktionen ber om ursäkt.

Svenska martyrer i Kina

Anders Elgqvist

Idag är det ganska okänt att två svenska missionärer, Anders Elgqvist och Carl Joseph Fast, överfölls i Kina 1850, varvid Fast dog martyrdöden.

Lunds missionssällskap sände ut Elgqvist, född i Drängsered 1821, och Fast, född i Lilla Edet 1822. De var både de första och sista missionärerna som sällskapet sände ut i egen regi. Fast, som kommit till andlig klarhet genom Peter Fjellstedt och av denne inspirerats att bli missionär, prästvigdes 1848. I juli samma år höll han missionstal i Kalv, vars kyrkoherde, förre Sibirienmissionären, prosten Cornelius Rahmn, han troligen som student besökt. Den 2 oktober vigdes Fast till missionär i Lund. Det var den första missionärsvigningen/sändningen som ägde rum i Sverige. 1849 avreste han till London för att studera medicin.

Elgqvist, som prästvigts i december 1848, och vigts till missionär i april 1849, anslöt sedan, och de anlände så till Hong-Kong den 18 oktober. Där verkade sedan ett par år deras kamrat från Basel, Th. Hamberg, som för tillfället, under den bekante missionären Karl Gützlaffs resa i Europa, var ledare av dennes missionsskapelse, den Kinesiska föreningen. På Hambergs råd valde Fast mandarinspråket och Elgqvist hackaspråket. Av den anglikanske biskopen Smith rekommenderades staden Fuh-Cheu i provinsen Fukien som lämpligt arbetsfält.

Sedan de studerat språket, reste de norrut till ”den stora och vackra staden Fuh-Cheu” där de slog sig ner. Engelsmännen kallade staden Foochow – den skrivs numera oftast Fuzhou och är huvudstad i Fujian-provinsen.

”Otaliga voro deras mödor och olidliga de trakasserier de av invånarna, vilka då voro som mest fientliga mot europeer, måste lida. Ett år blott skulle dock den svenska kyrkan delta i omvändelsearbetet på Kinas hedningar, vilket avslutades med det ena trosvitnets martyrdöd.” Så beskriver August Strindberg saken i Kulturhistoriska studier. Till Fuh-Cheu kom Fast redan i januari 1850, Elgqvist först i augusti.

Elgqvist – som överlevde – berättade själv följande den 2 december 1850: ”Broder Fast och jag fortsatte vårt började vistande i Buddha-klostret Sä-Sing-Sä samt sysselsatte oss dels med att studera kinesiska språket och dels gjorde vi utvandringar i trakten omkring staden, för att se på hus, vilka mandarinerna erbjödo oss till blivande boningsställe. Men

alltjämt fingo vi göra den obehagliga erfarenheten att de icke egentligen åsyftade att lämna oss något hus, utan sökte att genom hycklade löften uttrötta oss, för att slutligen bliva av med oss. Fastän det lägre folket flera gånger visade sig villigt att bortbyta hus till oss, så vågade likväl ingen att utan förut skedd förfrågan om tillåtelse hos mandarinerna giva oss skriftligt kontrakt. Således hände det ofta, att vad en kines lovat muntligen den ena dagen, det förnekade och ändrade han den följande. Våra penningar voro slut och vi måste använda den enda utväg som här i Fuh-Cheu är tillgänglig, för att erhålla penningar, nämligen att på kinesiska båtar gå ned till utloppet av Minfloden, varest tvenne engelska handels skepp äro stationerade, för att sålunda erhålla spanska dollars mot växlar, som sändas för vår räkning från ett handelshus i Hong-Kong.

Fast och jag begåvo oss därför tidigt på morgonen den 12 oktober till de åtminstone fem svenska mil avlägsna skeppen och återkommo lyckligen samma dag vid midnattstiden till en av de amerikanska missionärerna, hos vilken vi förvarade den penningesumma, som vi hämtat.

Men ännu hade vi icke erhållit något hus att flytta in uti, oaktat trägna därom gjorda ansökningar och ehuru den älskvärde engelske interpreten (tolken) herr Charles Sinclair, som för det närvarande förestår konsulsämbetet, gjort allt vad han på den enskilda vänskapens väg kunnat, för att befordra vår sak. Äntligen erhöilo vi av en kines ett kontrakt, varigenom han lämnade sitt hus till oss mot en årlig hyressumma av ett hundra fyrtiofyra tusen cash, som är enligt kursen i Fuh-Cheu lika med ett hundra tre spanska dollars. Vi skulle enligt kontraktet äga att behålla samma hus och plats, utan någon vidare ändring av kontraktet, så många år, som vi behagade betala hyressumman, samt förändra och bygga efter eget gottfinnande. Denna överenskommelse uppgjordes den 9 november, men emedan vi skulle betala i förskott hela hyressumman för första året, förr än vi flyttade till detta ställe, och icke ägde hela denna summa till hands, så hade vi att gå ned till ovannämnda skepp, för att hämta myntet.

Broder Fast och jag togo således en av våra tjänare med oss och gingo om aftonen den 12 november nedför floden och ankommo till skeppen klockan ett på morgonen den 13 samma månad. Vi kvarblevo ombord på ett av skeppen till klockan tio på dagen, vid vilken tid den i Minfloden varande ebb och flod skulle vända sig till vår fördel, för att med lätthet gå tillbaka till staden. Under den tiden, som vi dröjde på skeppen, hade våra båtkarlar tagit sin båt för att gå i land, men återkommo snart. Vi hade icke gått ombord på det skeppet, varest vi skulle mottaga penningarna, utan på det andra. Därför stego vi i båten, för att omedelbart före vår avresa avhämta penningarna ombord på det andra skeppet. Då vi gingo i båten frågade en av båtkarlarna broder Fast helt oförsynt: ’Har ni ännu erhållit silvret i båten?’ Denna fråga ådrog sig vår uppmärksamhet, så att broder Fast vid vår ankomst till det andra skeppet yttrade sina anmärkningar. Men vi föranleddes icke till så starka misstankar, att vi anade den stora fara, som hotade. Efter att hava mottagit två hundra dollars begåvo vi oss på hemvägen.

Genast visade våra båtkarlar genom sitt förhållande, att vi hade skäl till att misstänka dem för att umgås med andra avsikter mot oss. Ty snart efter det vi lämnat skeppen, kommo tvenne båtar, som, ehuru de gingo sakta, passerade oss, vilket föranledde oss till att mana våra män till verksamhet. De hörsammade och vi passerade snart förbi de tvenne båtarna, som syntes vilja följa oss. Snart kom en tredje kinesisk båt,

som drog sig allt närmare intill oss. Fastän floden ännu var oss emot, så passerade vi förbi de batterier och militärstationer, som äro på ömse sidor av floden, nära dess utlopp i havet, och inkomna i själva floden förlorade vi snart skeppen ur sikte bakom de höga bergen, vilka höja sig vid båda sidor av floden. I detsamma blev jag varse några män uppå bergen, vilka, liksom om de varit utställda på vakt, följde vår båt med sin uppmärksamhet, vilket syntes oss besynnerligt. Broder Fast satt bredvid mig i båten under ett sammanflätat bambutak, som kineserna vanligen hava på sina båtar. Han satt och läste, under det jag alltjämt var uppmärksam på de åtföljande båtarna. Liksom tvungen och driven av en dold förkänsla av vår osäkra ställning yttrade jag till Fast: 'Här måste vi vara på vår vakt!' Men han med sin vanliga trygghet fortsatte sin läsning, under det vår båt långsamt framskred uppåt floden. I detsamma såg jag framför oss en större kinesisk båt tätt intill den höga bukiga flodstranden, vilken hade ett segel uppe, men liksom av brist på god vind låg stilla. Våra båtkarlar, i stället för att styra mitt ut i floden, föregåvo att de av strömdraget tvingades att hålla sig vid landet och styrde således tätt intill den nämnda kinesiska båten.

Knappt hade vår båt hunnit komma till långsidan av detsamma, förr än jag såg en man med en på en lång bambustång fästad krok fatta vår båt och på en gång voro vi nu överfallna av trettio till fyrtio sjörövare, som hade långa på träskaft fästade lansar. En stor manilahund, som vi erhållit till skänks av de engelska sjökaptenerna och som låg bunden i fören av vår båt, blev genast genomstungen med lansarna samt kastad i vattnet. I ögonblicket rusade jag ut undan bambutaket och undantryckte tvenne mot mittbröst riktade lansar och sökte försvara mig.

Broder Fast var ännu under taket och emedan de stungo sina spjut igenom detsamma, så blev han genast illa sårad i huvudet vid ena tinningen samt stungen i sidan. Jag ropade till honom men han svarade mig vanmäktigt: 'jag förmår intet' — och han gick huvudstupa över bord åt landet till. Jag undanhöll alltjämt de mot mig riktade spjuterna, men nu fick jag liksom ett regn av stenar i ansiktet från rövarehopan, så att blodet flöt ur ansiktet. Motstånd var förgäves, jag släppte vapnen, och för att undvika deras styng kastade jag mig på ryggen över bord utåt floden och gick djupt under vattnet. Strömmen förde mig hastigt tillbaka nedåt floden medan rövorna bemäktigade sig vår båt med hela dess innehåll samt gingo över den breda floden till andra sidan. Jag simmade till land och satt för några ögonblick utmattad på stranden, gick åter tillbaka till stället där vi anföllos och ropade många gånger: 'Fast! Fast!' samt såg ned i vattnet och sökte mellan de stora, branta klipp-hällar, som på det stället sträcka sina skrovliga kanter ned till vattnet. Jag såg ögonblickligen liksom om en hand hade rört sig under vattenytan, men strömmen var stark, och därefter varken hörde eller såg jag det minsta av broder Fast!...

Vad var nu att göra? Jag kröp ned mellan höga stenar för att dels gömma mig undan människors åsyn och dels vila mig. Det var blott en båt, som anföll oss, men som ovan är nämnt, trenne andra voro helt nära såsom åskådare, och då rånet skett, drogo alla fyra båtarna sig utåt floden. Nu, emedan vi seglat mot strömmen omkring en halv timmes tid och endast hunnit vid pass två engelska mil från skeppen, så var det naturligt, att närmaste vägen till att rädda mitt eget liv var att försöka komma tillbaka till skeppen. Men huru skulle jag komma dit? Av matthet nödgades jag avlägga mina stövlar och rocken, för att kunna gå, med ansiktet flytande av blod samt utan hatt och för övrigt med genomvåta och rivna kläder var det ej lätt att återvända, ty jag fruktade att bliva bemärkt av någon männis-

Carl Joseph Fast

ka, emedan jag väl visste att i hela den trakten voro flera byar, vilkas invånare voro tjuvar och sjörövare. Men vartill tvingar ej nöden! Från flodstranden hade jag genast ett högt berg att bestiga, och när jag hade hunnit ett stycke uppåt höjden såg jag en kinesisk båt komma från det håll, dit jag ville, och jag fattade mod, för att pröva vad medlidande känslor den hedniska kinesen har av naturen till att hjälpa en medmänniska. Jag gick åter ned till stranden och ropade på båtkarlarna: 'Li tschâai! (kom hit), nanga tali ny tå tsjen ny tung koshang sung' (jag skall betala eder mycket penningar, om ni går med till de utländska skeppen). Orden blevo av den kallblodige kinesen väl förstådda och han frågade mig om jag ville gå till Fuh-Cheu. Men när han såg att jag ej ville det, så vägrade han att hjälpa mig. I min bedrövelse försökte jag ännu tvenne andra båtar på samma sätt, men förgäves.

Nu var således blott den enda utvägen övrig för mig, att försöka till fots gå tillbaka till stranden, varest skeppen lågo ej långt ifrån landet och att genom simmande komma till skeppen. För att nu undvika att bliva sedd av någon, hade jag en tämligen lång väg, nämligen tvenne höga berg att överstiga, vilka med sina utgreningar omsluta djupa dalar, i vilka flera byar äro belägna... Emellertid dels kröp jag fram och dels gick jag, från klockan elva, då vi anföllos, till klockan fem eftermiddagen, då jag anlände tillbaka till stranden, varest ovannämnda skepp lågo. Huru glad var jag icke, när jag såg skeppen framför mig. För att från stranden komma ut till klara vattnet hade jag att vada i djup gyttja och beslöt att försöka giva tecken och ropa till skeppen och blev lyckligtvis hörd.»

Så småningom greps fem av rövorna av engelsmännen. De halshöggs och deras hus brändes ner. Elgqvist stannade ett år. Fråga väcktes om uppförandet av en svensk kyrka i Tsänvan, men de omvända avföll gång på gång. Strindberg slutar: "Trött av gäckade förhoppningar, jagad av det förfärliga minnet av brodern Fasts sorgliga slut, dukade han slutligen under för sjukdomen och måste återvända till fäderneslandet, hemförande lärdomar av dyrköpt slag."

I Svenskt Biografiskt Lexikon summerar Herman Schlyter om Joseph Fast: "Han ägde de bästa förutsättningar för missionärens kall. Han hade en god intellektuell utrustning, en stark viljekraft och en fast grundad luthersk tro. Ett yttrande i ett brev till Josef Bexell 20 okt. 1848 är belysande för hans fromhetstyp: 'Håll du dig tryggt vid Nohrborg, Schartau och de andra gamla kära gubbarna, men allt i allom Kristus.' Han hade en hög uppskattning av den lutherska kyrkan och dess bekännelseskrifter och en realistisk syn på Kina som ett svårarbetat fält."

Under sin svåraste depressionstid skrev Elgqvist ett brev som utan hans medverkan publicerades i svenska tidningar. Dess bittra anklagelser mot Lunds missionsällskap och Fjells-

tedt och dess utfall mot missionen i allmänhet vållade missionen avbräck. Men Fjellstedt yttrade om Elgqvist: ”Har han ej kunnat verka mycket i missionens tjänst, så har han lidit så mycket mer. . . Han uppoffrade sig för saken, det var nära att kosta honom livet. Missionens olyckliga slut kunna vi ej tillvita honom.”

Efter tjänstgöringar i Laholm, Kalv, Svenljunga, Tranemo, Träslöv, Nya Elfsborg, och Lindberg, kunde Elgqvist 1866 tillträda kyrkoherdetjänsten i Tranemo, där han dog 1895. Hans änka i andra giftet levde ända till 1938. I sina båda äktenskap hade Elgqvist tio barn. Hans kinesiska dräkt förvaras nu på Historiska museet i Lund.

Anders Jarlert

Nordisk Östmission (NÖ)

Artikeln om martyrer i Kina har tidigare varit publicerad i tidskriften Nordisk Östmission, som ges ut av missionsföreningen med samma namn. Vad är det för en organisation? Jo, det är en mission som har som uppgift att stödja evangelisk mission och evangeliska kyrkor i Östeuropa och ännu längre österut. NÖ grundades 1956 och är alltså snart 70 år. Sedan början av 1990-talet har Ukraina varit det huvudsakliga målet för verksamheten. Men även Baltikum är ett av målen. I dessa länder samarbetar vi med lutherska församlingar, vilket t.ex. också innebär stöd till Lutherakademien i Riga.

Det finns några understödjare i Skara stift, men många av dem bor på andra ställen i Västergötland och runt om i hela riket. Några gånger har NÖ varit på bussresa i Ukraina under ledning av Björn Lénberg från Frufällan i Fristad.

I Ukraina samarbetar vi med olika lutherska församlingar genom att bidra med pengar till löner och församlingsverksamhet samt genom att sända hjälptransporter från vårt lager i Solberga i Bohuslän.

I Estland får Mikael församlingen i Tallinn (Reval) ett månatligt lönebidrag till församlingens kaplan.

NÖ grundades av Konstantin von Koch och några andra missionsvänner. Han presenteras i bifogad ruta, där man kan skönja hans kyrkohistoriska missionsbana bland annat i barnens födelseorter. Uppgifterna är delvis hämtade från finsk kyrkobokföring (år 2005), som har varit lik den kyrkobokföring som vi haft i Sverige.

Anders Eliasson

Konstantin von Koch

Född 2 juni 1890 i Proskurov (numera Chmelnytskyj) i Ukraina.

Ingick 26 december 1914 äktenskap med Nadeschda Fursej-jew, f 10 aug. 1893 i Tammerfors, d 8 sept. 1975.

Barn: Julia f 1915 i Helsingfors. Lydia Beatrice, f 1917 i Mariehamn. Igor, f 1918 i Helsingfors, d 1940. Judit, f 1920 i Tallinn, d 1943. Cyril, f 1922 i Helsingfors, d 1944. Vera Astrid, f 1924 i Helsingfors. Joanna, f 1926 i Terijoki, d 1989. Jurij Kristian, f 1928 i Terijoki. Oleg, f 1930 i Terijoki, Mark född o död 1942.

Missionär från 1917, varav 1921-1955 i tjänst hos Ryska/Slaviska Missionen. Prästvigd i Haderslev 24 mars 1949 av biskop Noack till tjänst inom den Danske Folkekirke. Pensionär från Slaviska Missionen 1955 och från NÖ 1 jan 1976.

Död 26 februari 1978 som medlem av Uleåborgs domkyrkoförsamling.

Ny bok om den blågula byn

I höstas kom det ut en ny bok om Gammalsvenskby, den märkliga byn vid Dnjepr i Ukraina. Den är skriven av Karl-Erik Tysk, en västgöte som varit präst i Skara, Visby och Uppsala stift. Han har också varit i Gammalsvenskby omkring 50 gånger, mestadels å tjänstens vägnar.

Boken är en i den ganska långa raden av böcker om byn. Det har kommit ut jubileumsskrifter ett jämt tiotal år efter 1929, då de flesta av svenskbyborna lämnade byn. Andra böcker har varit påkostade reportage eller släktutredningar. Svenskbyn nämns också i en engelskspråkig bok om svenskar i Kanada! Även Tysk själv har givit ut böcker i ämnet tidigare, nämligen tre stycken genom Skara stiftshistoriska sällskap, samma sällskap som står som utgivare av den nya boken *Människor i Gammalsvenskby som jag minns dem*.

Boken innehåller minnen och samtal som Tysk har haft under tiden 1994-2019. Dessa minnen slutar innan det senaste kriget började, och man kan lägga märke till att han ofta använder sig av verben i innevarande tid (presens) också när det är fråga om förfluten tid. En ögonblicksbild från det första krigsåret (2022) har av Tysk givits i andra sammanhang, även i Nordisk Östmission 4/2022, sidorna 15-17.

Det är drygt femton människor som får komma till talas genom Tysk. De är ordnade familjevis under sina släktnamn. De allra äldsta föddes i Gammalsvenskby redan före den stora utvandringen. Några av dem har en svensk församling som födelseort, och man undrar om inte författaren har ägnat sig åt forskning i svenska kyrkoarkiv och deras födelse- och dopböcker. De yngre föddes i Gammalsvenskby under sovjetisk tid då de återvändande och deras ättlingar bodde där.

Tysk återger mycket av det människorna har berättat. Åtskilliga gånger återges det på deras rikssvenska med den särskilda svenskbyklangen. Man kan undra: Har författaren spelat in berättelserna, eller har han fört så noga anteckningar att följderna har blivit ett levande återgivande av den lokala färgen på språket?

Inledningsvis får vi en kort genomgång av Gammalsvenskbyns historia med särskild hänsyn tagen till kyrkohistorien i de fyra byarna Schlangendorf, Mühlhausendorf, Gammalsvenskby och Klosterdorf, alla nu med det gemensamma ukrainska namnet Zmijivka (Ormbyn, alltså en översättning av Schlangendorf). Ursprungligen bodde svenskarna på Dagö, och kom till det som blev Gammalsvenskby den 1 maj 1782. Nästan 900 stycken lämnade byn 1929 för Sverige. Av dem återvände 240 till byn de två följande åren. Svenskarna och de andra i byn har varit föremål för förföljelse, utrensning (likvidering), krigsbetingad förflyttning, återkomst och sovjetförtryck och fristaten Ukraina.

Längst norrut, i Klosterdorf, fanns 2019 en grekisk-katolsk kyrka, vars medlemmar härstammar från ukrainare som lämnade Polen 1951. I Gammalsvenskby finns den gamla svenska kyrkan (från 1880-talet) som återstälts av en ortodox präst och fått en kupol på taket. Den tyska evangelisk-lutherska kyrkan (DELKU) har sina gudstjänster i Schlangendorfs kyrka (jämnårig med den föregående nämnda). Det finns också ett baptistiskt kapell i Zmijivka. De kyrkliga förhållandena som Tysk skildrar gällde vid utgången av 2010-talet. Nu har kriget kommit att förändra och förstöra förhållandena, även kyrkorna.

Tysk kom första gången till Gammalsvenskby som en tolkhjälp åt en ämbetsbroder. Sedan blev han en av flera som har haft svenska gudstjänster i det ortodoxa kyrkhuset, och som blev själasörjare för flera av de gamla svenskarna vars berättelser han återger.

Lily Hansas grav

Boken är illustrerad med många bilder. Det är porträtt och vardagsbilder, och ett flertal bilder på gravstenar på gravgården. Texten på stenarna är på ukrainska och ofta finns det ett porträtt på den döde. Som recensent känner man igen en hel del av människorna på bilderna. Till dels beror det på att illustrationerna varit med i tidigare böcker och tryck, men kanske har jag sett någon vid de tre besök jag själv gjort i byn (tillsammans med Björn Lénberg). I fallet med Elsa Kozenko (1930-2019) är det så. Vid övernattnings i hennes hem visade hon ett utdrag ur Mörbylånga födelse- och dopbok. Denna kvinna, vars gudstro och kyrkliga engagemang skildras av författaren, var alltså en av dem som föddes när familjen bodde i Sverige. Den tyske prästen Zenker var en som Elsa samarbetade med. När Tysk frågar henne vad som var det största i hennes liv kommer det från hjärtat "Det var när kyrkorna öppnades och vi fick fira gudstjänst igen".

Människorna i Gammalsvenskby som Tysk har träffat skildras i boken alltså på några olika sätt: allmän berättelse om människan i fråga; långa citat från vad vederbörande har sagt

Elin Annas

och berättat; i några fall tar författaren med den minnesruna han skrev vid berörd svenskbybos död.

Det är både män och kvinnor i boken, även om kvinnorna, nästan alltid änkor, är de som är flest.

Sammantaget får man reda på livet i byn i gammal tid, under sovjettiden och i nyare tid. Det finns stycken om hur det var i Sverige runt 1930, om förvisningen till Sibirien, från vilken man räddades genom ett ingripande av en man från Sverige. Under andra världskriget var somliga tvungna att komma till Tyskland, när tyskarna tillfälligt hade makten i Ukraina. I Tyskland fick man inte stanna, utan skickades österut igen av någon av de västmaktsallierade. Det kristna livet och dess många gånger lutherska uttryck fick utövas i hemlighet och skymundan under sovjettiden. Man förstår att man gladdes när kyrkorna öppnades igen.

Bland de människor som inte hade svenskt ursprung, men som skildras är den ukrainske ortodoxe prästen Oleksandr Kvitka (1953-2020). Han var tillmötesgående mot de präster som ville fira luthersk gudstjänst i den gamla svenska kyrkan, som han hade renoverat efter sovjettidens vanhelgande och förnedring.

Boken är väl korrekturläst. Någon enstaka bokstav har fallit bort, och i en bildtext har nog ett årtal höjts med 10. Kanske man kan få citera den skribent som i ett sammanhang menade att kvardröjande fel som inte uppmärksammats av korrekturläsningen visar att det inte är AI.

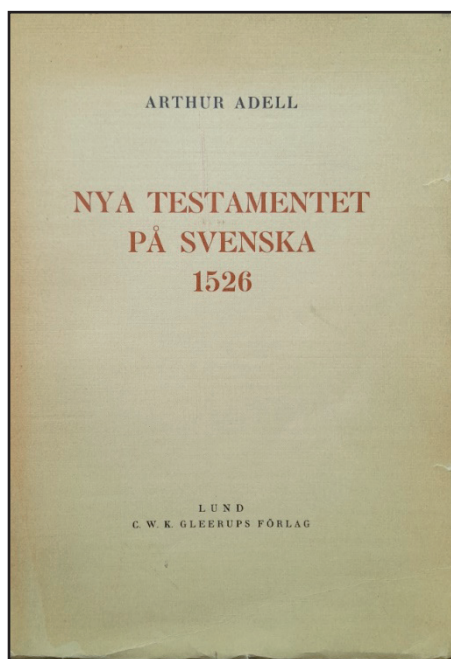
Tysk, Karl-Erik: Människor i Gammalsvenskby som jag minns dem. Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie 129. 2025. 279 sidor, inb.

Anders Eliasson

Arthur Adell som reformationshistoriker

Arthur Adell (1894–1962) var en viktig gestalt inom Svenska kyrkans liturgiska förnyelserörelse under 1900-talet. Han ingick i kretsen kring ”Fader Gunnar” Rosendal och gjorde sig särskilt bemärkt för sitt arbete för tidegårdens återinförande i Svenska kyrkan.¹

Ett år efter Rosendals programskrift *Kyrklig förnyelse* publicerade Adell en historisk studie om upphovsmännen till den svenska bibelöversättningen 1526.² Han var då verksam som domkyrkovicepastor i Lund, en tjänst han kallats till av professorn i praktisk teologi Yngve Brilioth. Adells högkyrkliga profil och liturgiska intressen var vid denna tid välkända; Brilioth hade brevväxlat med honom i liturgiska spörsmål och 1927 var Adell värd för en konferens om kyrkoförnyelse.³

1938 följde han upp sina resultat i en artikel i den då nystartade lundensiska historievetenskapliga tidskriften *Scandia*.⁴ Publiceringen i *Scandia* signalerar en distans till den politiskt konservativa och nationellt inriktade historikermiljön i Uppsala. Influenser från den weibullska källkritiska dekonstruktionismen är tydligt märkbara i Adells reformationsforskning.

Sammanhanget

Adells forskning utfördes mellan två kyrkohandboks-förslag, 1926 och 1938. I debatten kring 1926 års förslag framträdde en tydlig motsättning mellan en liturgisk progressivism och en gruppering som såg liturgisk förnyelse som ett hot mot den lutherska identiteten. Debatten kom i hög grad att gälla vad som kunde anses vara genuint lutherskt, och om förnyel-

1 Om Adells betydelse för tidegårdens förnyelse, se Bengt Ingmar Kilström, *Högkyrkligheten i Sverige och Finland*, Delsbo 1990; Mattias Lundberg, ”Den kyrkomusikaliska förnyelsen och SSB”, i *Gör också våra kalla hjärtan brinnande. Societas Sanctae Birgittae 1920-2020*, Skellefteå 2020 s. 205-221, och Ragnar Holte, ”Arthur Adell och gudstjänstlivets förnyelse”, i *Tidegårdens tillskyndare. Tro & tanke*, 1991:5 s. 23-31.

2 Arthur Adell, *Nya testamentet på svenska 1526. Till frågan om dess tillkomst och karaktär*, Lund 1936.

3 C. F. Hallencreutz, *Yngve Brilioth. Svensk medeltidsforskare och internationell kyrkoledare*, Uppsala 2002, s. 85 f.

4 Arthur Adell, ”Primäröversättningarna av Nya Testamentet till svenska 1526”, i *Scandia* 1938, s. 12-63.

sesträvandena gällde en ”liturgisk import” av företeelser som inte kunde tillåtas släppas in i Svenska kyrkan. Carl-Henrik Martling skriver att ett återkommande inslag i 20-talets debatt var ”anklagelserna för katolicism, anglikanism och ekumenism i de liturgiska förnyelsesträvandena. För den lutherska konfessionalismens företrädare var det oacceptabelt, att allmänkyrkliga, utomlutherska influenser kunde tillåtas göra sig gällande i den svenska debatten”,⁵ och även från politiskt håll kom kritik. Socialdemokraten Arthur Engberg varnade till exempel under kyrkomötet 1932 för ”den fara, som jag ser hota överallt i världen från den kyrka, som jag betraktar såsom kulturens och framstegets svurna fiende, nämligen den romersk-katolska kyrkan”.⁶

På 1930-talet blev också sammankopplingen mellan nation och kyrka problematisk genom utvecklingen i Tyskland där en del av de lutherska kyrkorna allierade sig med nationalsocialismen. Att betona det allmänkyrkliga arvet och kontinuiteten med förreformatoriskt fromhetsliv kunde fungera som ett sätt att frigöra sig från föreställningen om kyrkan som en nationell företeelse som den tog sig uttryck t. ex i ungkyrkorörelsens folkkyrkoteologi. Samtidigt betonades från romersk-katolskt håll efter första världskriget motivet Kristus Konungen på ett sätt som innebar att kyrkan sågs som självständig och överordnad i förhållande till den världsliga makten,⁷ vilket ekumeniskt intresserade kunde ta intryck av. Svenska kyrkan som trossamfund snarare än statsinstitution framhävdes.

Adell navigerar mellan den antikatolska tendensen och rörelsen mot Rom i sin historieskrivning. Han skriver fram en obruten kontinuitet från missionstiden till samtiden via reformationen i Svenska kyrkans historia,⁸ och intar därmed en markerat högkyrklig position. Oloph Bexell beskriver den högkyrkliga uppfattningen som att ”[k]yrkans apostolicitet markerades i den samtida kyrkans organiska förening med urkyrkan, förmedlad av den apostoliska successionen”.⁹ Den kyrkliga förnyelsen, skriver Adell i sin prästmötesavhandling 1954, står i ”gammal urkristen och reformatorisk tradition”.¹⁰ Att de svenska reformatorerna inte förkastade den medeltida liturgin innebär att inte heller Svenska kyrkan av Adells tid behöver eller bör göra det. Den liturgiska förnyelsen handlar i stället, som Rosendal uttrycker det i *Kyrklig förnyelse*, om att ”förvalta sitt eget arv och egna traditioner”.¹¹

Adell som reformationshistoriker

Utgångspunkten för Adells framställning är en cirkulärskrivelse utfärdad av ärkebiskop electus Johannes Magnus den 11 juni 1525 med kunglig befallning om att kyrkans prelater

5 Carl Henrik Martling, *Svensk liturghistoria*, Stockholm 1992, s. 145.

6 Allmänna kyrkomötets protokoll 1932, nr. 2, s. 7.

7 Ingmar Brohed, *Sveriges kyrkohistoria. Religionsfrihetens och ekumenikens tid*, Stockholm 2005, s. 110; Yvonne Maria Werner, *Världsvind men främmande. Den katolska kyrkan i Sverige 1873-1929*, Uppsala 1996, s. 239 f.

8 Jämför Gunnar Rosendals uppfattning att det är oförenligt med Kyrklig förnyelses uppfattning att ”betrakta reformationen såsom en klyfta mellan tvenne kyrkosamfund [...] Någon klyfta eller något avbrott finns ej”. Gunnar Rosendal, *Kyrklig förnyelse*, Helsingborg 2015 [1935], s. 184.

9 Oloph Bexell, ”Att finna hela kyrkans skatt – något om den svenska högkyrklighetens inspirationskällor”, i *Gotländskt och kyrkligt. Festskrift till Ove Lundin*, Skellefteå 2007 s. 160-192, s. 172.

10 Arthur Adell, *I Guds rika hus. Avhandling att framläggas år 1954 vid prästmöte med Linköpings stifts prästerskap*, Stockholm 1954, s. 82.

11 Rosendal 2015 [1935], s. 185.

skulle utföra en översättning av Nya testamentet till svenska. Forskningsläget bestod framför allt av litteraturhistorikern Henrik Schücks bedömning av hur cirkulärskrivelsen följdes upp. Enligt Schück genomfördes aldrig översättningen, som skulle ha gjorts utifrån den latinska kyrkobibeln Versio Vulgata, utan det Nya testamente som trycktes i Stockholm 1526 var istället resultatet av ett annat initiativ, en i sin helhet protestantisk översättning med Olaus Petri som upphovsman och Luthers tyska översättning som förlaga. Översättningen var enligt Schück i det närmaste färdig när den katolska initierades, och tryckningen genomfördes genom att protestanterna beslagtogs Uppsala domkapitels tryckeri och den tyske boktryckare som anlätats för att trycka den katolska översättningen. Schücks version kan sägas ge uttryck för ett utpräglat luthersk-konfessionellt/nationellt historiemedvetande.

Adell korrigerar denna bild på många punkter och gör gällande att den översättning som annonserades i cirkulärskrivelsen är identisk med den som sedan trycktes, och att NT 1526 är slutprodukten av en process som vid olika tidpunkter kontrollerades av olika intressenter. Han konstaterar att initiativet till en svensk bibelöversättning inte i sig var ”ett utslag av kätteri eller än mindre bevis på lutheri”;¹² den utstakade översättningsplanen var tvärtom helt i samklang med samtida allmänkyrklig rättsuppfattning. Han menar också att en ”organiserad obstruktionspolitik” från prelaternas sida vid denna tidpunkt är osannolik, och att det bör förutsättas att domkapiteln och klostren plikttröget utfört det översättningsarbete som kronan ålagt dem, att översättningarna levererats till Uppsala hösten 1525, och använts i det färdiga NT 1526.

Schücks uppfattning beror enligt Adell på en okritisk läsning av grovt tendensiösa framställningar som Peder Svarts krönika och särskilt av 1600-talsförfattaren Johannes Messenius historieskrivning. Schück framhåller Messenius som ”utan tvivel den bäste af våra äldre historieskrifare”,¹³ och hans höga uppskattning av honom visas även av att han ägnat honom en monografi.¹⁴ Svart nämner inte initiativet 1525, däremot uppger han att ett översättningsuppdrag 1526 ålades domkapiteln men att detta misslyckades eftersom den enda källtext de hade att tillgå var den förment bristfälliga latinska Vulgatan. ”Påståendet att de icke kände Erasmus’ utan blott Hieronimi text till NT är en grov och grundlös insinuation mot kapiteln”, enligt Adell.¹⁵

Messenius mer detaljerade skildring av tillkomsten av NT 1526 ser vid första anblick ut att vara betydligt mer vederhäftig än Svarts. Adell betonar att Messenius själv har haft tillgång till förstahandskällorna, till exempel Johannes Magnus skrivelse som han citerar ur, men att en närmare granskning ger vid handen att han manipulerat materialet. Han utför en källkritisk operation av weibullskt snitt och finner att Messenius har uteslutit en av meningarna i cirkulärskrivelsen och ersatt den med en mening av motsatt innebörd för att få det att framstå som att Johannes Magnus själv motsatte sig själva idén om en bibelöversättning, och en ”sådan behandling av förstahandskällor, som Messenius här tillåter sig, väcker misstänksamheten mot övriga påståenden han gör och vilka sakna grund i av oss kända källor”.¹⁶ Det är i Messenius framställning uppfattningen om två konkurrerande och distinkta översättningsprojekt, ett katolskt och ett lutherskt, för första

gången framträder, och Adell menar att denna på falsifierade bevis byggda uppfattning sedan ständigt reproducerats i historieskrivningen.

Den översättning som sedan gjordes, menar nämligen Schück med hänvisning till Messenius, utgick helt från Luthers tyska översättning och utfördes i det närmaste egenhändigt av Olaus Petri, med hjälp av ett fåtal assistenter.¹⁷ Ett av Adells huvudresultat är att det är Laurentius Andræ, inte Olaus Petri, som varit den drivande redaktionella kraften bakom NT 1526, och att ett större antal översättare i höga kyrkliga positioner på olika håll i landet ligger bakom texten.¹⁸ Olaus Petri bedöms till skillnad från Laurentius Andræ ha haft en strängt protestantisk och antikatomsk hållning.¹⁹

Laurentius Andræ karaktäriseras av Adell som väl förtrogen med ”den gamla tidens tankar men också med den nya tiden”. Han är beredd att förståelsefullt lära av de nya strömningarna. Han är icke rädd att diskutera Luther och att ge honom rätt i de stycken, där rätt tillkommer honom. Men han betraktar Luther med kritisk blick. Han följer själv under arbetets gång receptet (...) att *pröva allt och behålla det goda*.²⁰

Adell tror också att det är Laurentius Andræ som ligger bakom själva cirkulärskrivelsen. Detta är viktigt eftersom det innebär att NT 1526 inte är tillkommen av krasst politiska motiv på Gustav Vasas initiativ, utan av pastorala skäl inifrån kyrkan själv. Gustav Vasa ges i Adells framställning ingen framskjuten position i tillkomsten av NT 1526, däremot framställs helbibeln 1541 som ett kungligt projekt och en ur språkligt och teologiskt hänseende betydligt sämre översättning.²¹

NT 1526 ska alltså enligt Adell inte förstås som en ”luthersk” översättning. I översättningsarbetet har både Versio Vulgata och Luthers bibelöversättning konsulterats, men den huvudsakliga källan för hela översättningen är, menar han, Erasmus latinska översättning som varit tillgänglig i olika versioner för samtliga översättare,²² och han menar att en starkare kritik av Luthers än av Erasmus text går att uttyda hos översättarna.²³ Den reserverade inställningen till Luther är typisk för den kyrkliga förnyelsen och den ekumeniskt inriktade högkyrkorörelsen. Kilström skriver att Rosendal ”kallar sig alltså inte lutheran utan katolik, i ordets egentliga mening – allmänkyrklig”,²⁴ och Rosendal själv skriver att Svenska kyrkan ibland kallas ”Lutherska Kyrkan, Evangelisk-Lutherska kyrkan eller något dylikt, vilket är motbjudande”.²⁵ Denna

17 Just denna uppgift är enligt Schück den enda hos Messenius som inte är fullt tillfredställande belagd, men han säger sig lita på att Messenius även här stöder sig på en tillförlitlig men förlorad källa. Schück 1894, s. 99–100.

18 Adell 1936, s. 16–18. Olaus Petris insats är enligt Adell begränsad till översättningen av Johannesevangeliet.

19 Adell 1936, s. 187.

20 Adell 1936, s. 198–199. Min kursiv.

21 Han menar att NT 1541 inte endast var en uppdatering av NT 1526 utan en helt ny översättning. ”Texten i NT 1526 framkom som resultatet av samarbete mellan olika teologiska ståndpunkter. Hänsynstagandet till flera meningar och tolkningar har varit till fördel för arbetets kvalitet. Den hänsynen behövde icke tagas 1541.” Adell 1936, s. 102, 104.

22 ”Detta är ett betydelsefullt observandum, då eljest ingen antydning lämnas om från vilken förlaga översättarna skola utgå. *Initiativtagarna synas utan vidare utgå ifrån Erasmus som självfallen och närmast till hands liggande förlaga.*” Adell 1936, s. 27.

23 Adell 1936, s. 134.

24 Kilström 1990, s. 183.

25 Gunnar Rosendal, ”Ett brev om tre oöverkomliga hinder på vägen till Rom”, i *Varför jag inte gått till Rom. Bekännelser och repliker*, Lund 1956 s. 77–86, s. 85. Högkyrkligheten inom Svenska kyrkan har under 1900-talet varit delad i en luthersk konfessionell riktning med kopplingar till gammakyrkligheten och en ”ekumenisk” med inspiration från anglikansk och romersk-katolsk tradition. Se t.ex. Marie Rosenius,

12 Adell 1936, s. 15.

13 Henrik Schück, ”Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare”, i *Historisk tidskrift* 1894 s. 97–130, s. 99.

14 Henrik Schück, *Messenius. Några blad ur Vasatidens kulturhistoria*, Stockholm 1920.

15 Adell 1936, s. 112.

16 Adell 1936, s. 119–120.

uppfattning genomsyrar också Adells framställning, där ”katolskt” inte är negativt laddat.

NT 1526 har alltså prägel av både gammalkatolicism och lutherdom genom sina källtexter, men den dominerande tendensen är reformkatolicism. Primäröversättningarna måste därför enligt Adell i första hand ha utförts av ”av reformistiska tankar influerade klerker”,²⁶ medan den lutherska färgningen av översättningen skett efter att Uppsala domkapitels tryckeri flyttats till Stockholm.

En bärande tanke hos Adell är nämligen att tryckeriarbetet påbörjades i Uppsala under det reformkatolska domkapitlets överinseende, men avslutades av reformatörerna i Stockholm där det under slutfasen fick en luthersk prägel.²⁷ Den tyske boktryckaren Jürgen Richolff kallades till Uppsala 1525 av domkapitlet just för tryckningen av NT 1526, men eftersom översättningen inte var klar för sättning vid hans ankomst tryckte han först den latinska tideboken *Horæ beatæ virginis* och *Den svenska tideboken*. Det är också Richolff som tryckt Lutherbearbetningen *Een nyttwgh wunderwisning* och Adell hävdar att han påbörjat sättningen av denna i Uppsala hösten 1525 på domkapitlets uppdrag. Samma press har alltså delvis parallellt tryckt ”katolsk” och ”luthersk” litteratur.

Frågan om var och av vem översättningen och tryckningen av *Een nyttwgh wunderwisning* gjorts är viktig. Adell frågar sig om ”verkliga denna ’vår första reformationsskrift’ kunnat godtagas av domkapitlet i Upsala, som vid denna tidpunkt omhänderhade censuren?”, menar alltså att så är fallet och att detta inte är särskilt märkligt. Han bedömer att skriften i teologiskt hänseende är allmänt hållen och opolemisk, och att det inte framgår att den utgör en bearbetning av Luther.²⁸ Sista arket anger Stockholm som tryckort, men initiativet till utgåvan har enligt Adell tagits av domkapitlet i Uppsala och delar av den hann också tryckas där före flyttningen av tryckpressen. Den kan därför inte som helhet betraktas som protestantisk utan får i stället enligt Adell uppfattas som resultatet av reformkatholicismens arbete i Sverige år 1525. Tidigare forskningsuppfattning att den tillkommit helt i Stockholm och på ursprungligt evangeliskt initiativ i början av 1526 avfärdas bestämt av Adell, delvis av tidsmässiga skäl. Han menar att Stockholmstryckeriet upprättats tidigast de sista dagarna i januari 1526 och boken färdigtryckts den 14 februari; största delen av arbetet måste därför ha utförts före flytten.²⁹

I opposition mot en etablerad uppfattning om Olaus Petri som upphovsman till *Een nyttwgh wunderwisning* menar Adell också att den översattes av en okänd person som stilistiskt påminner om Petri och som varit inblandad i bibelöversättandet ”åtminstone under dess Upsala-period”,³⁰ det vill säga en icke-lutheran. Han ser det som möjligt men inte bevisat att översättningen utförts av Olaus Petris yngre bror Laurentius.

Spänning och samspel. En orientering i ecklesiologi och liturgi, Skellefteå 2019, s. 44 och där anförd litteratur.

26 Adell 1936, s. 81.

27 ”[D]et beroende av Luthers NT, varom förorden och marginalglossorna bära vittne, har begynt på ett framskridet stadium av översättningsarbetet.” Adell 1936, s. 90.

28 Samma sak gäller det lutherska inflytandet på själva bibelöversättningen: ”av vad källorna låta oss veta om reformisternas allmänna hållning vid denna tidpunkt bör det verkligen kunna ha förhållit sig så att upptagandet av Luthers förord och glossor icke i och för sig var en kättersk styggelse”. Adell 1936, s. 55, 69.

29 Adell 1936, s. 52, 64–66.

30 ”Det synes framgå att översättaren av *Een nyttwigh wnderwijsning* icke vid början av sitt arbete ägt tillgång till eller i varje fall icke använt sig av texten sådan den senare förelåg i NT 1526”. Adell 1936, s. 186, 53 f. Schück är av motsatt uppfattning; han bedömer att upphovsmanen, dvs Olaus Petri, använt sig av sin egen översättning, dvs NT 1526. Se Schück 1894, s. 117.

Laurentius Petri var som Åke Andrén visat en symboliskt viktig och samlande gestalt för den liturgiska förnyelserörelsen, och Adell var en av initiativtagarna till Laurentius Petri-sällskapet. Adell skriver att Petri kan ”näppeligen betecknas som någon Lutherimitator”,³¹ och enligt Kilström var det studiet av Laurentius Petris liturgiska författarskap som inspirerade Adell och hans vän och medarbetare Knut Peters till utformandet av den evangeliska tidegården.³²

Beslagtagandet och flyttningen av domkapiteltryckeriet innebar att ”de gammaltroendes” och reformkatolikernas möjlighet till inflytande på översättningen i fortsättningen begränsades, medan det evangeliska lägret i Stockholm kunde påverka textutformningen. De kunde dock inte ändra den redan tryckta texten, utan deras inflytande märks på det vid flytten ännu otrückta, vilket är en mindre del av den totala textmassan, och i förorden och marginalglossorna som fogades till översättningen. Förspråket är enligt Adell författat av Laurentius Andræ (Schück hade hävdade att Olaus Petri hållit i pennan) och exemplifierar en spänning mellan gammaltroende och de evangeliska genom att det hävdar textens absoluta primat, vilket skavde mot uppfattningen om kyrkolärarnas tolkningsföreträde. Den debatt mellan Peder Galle och Olaus Petri Adell konstruerar utifrån deras respektive utlåtanden om den färdiga texten belyser diskrepansen mellan gammalkatolsk och evangelisk uppfattning men frågan är, säger Adell, hur de reformkatolska ställde sig. Som representant för den reformistiska uppfattningen för Adell fram Paulus Heile, som intar ”en mellanställning mellan Peder Galle och Olavus Petri”.³³ Heile är överens med Galle om den fortsatta uppenbarelsens, det vill säga den traditionella kyrkliga bibeltolkningens, betydelse, och med Petri om att tolkningen måste stå i överensstämmelse med skriften för att vara giltig. Hans uppfattning kan formuleras som att Bibelns bokstav inte kan ändras men att dess betydelse kan diskuteras, och detta är enligt Adell precis vad som uttrycks i förspråket. Därför kan det inte sägas att förspråket ”i det här avhandlade stycket om textens primat över kyrkoläran och uttydelsen, går utöver den reformistiska uppfattningen”.³⁴ En liknande motsättning som den Carl-Henrik Martling urskiljer i debatten om 1926 års handboksförslag, mellan liturgiskt progressiva och ”predikofundamentalister”, blir därmed överbyggad.³⁵

31 Adell 1936, s. 104.

32 Kilström 1990, s. 159. Se även Pehr Edwall, ”Knut Peters och den svenska tidegården”, i *Tidegårdens tillskyndare. Tro & tanke*, 1991:5 s. 19–21. Kyrkohistorikern Carola Nordbäck betonar att kyrkohistoriens historiebruksfunktion visar sig genom att kyrkohistorikern ”identificerar sig med gestalter och grupper ur det förflutna och legitimerar sina handlingar med utgångspunkt i historiska händelser”. Carola Nordbäck, ”Kyrkohistorisk historiebruksforskning”, i Urban Claesson & Sinikka Neuhaus (red.), *Minne och möjlighet. Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*, Göteborg-Stockholm 2014 s. 14–43, s. 26.

33 Adell 1936, s. 85–86. Han lyfter även fram skarabiskopen Sven Jacobi som representant för den reformistiska uppfattningen, genom en genomgång av dennes böcker. ”Luther eller Olavus Petri synes icke ha varit representerade med en enda bok i detta biskopliga bibliotek”, skriver han, däremot var både Erasmus och Melancton rikligt företrädade. Han påpekar att Jacobi under tillkomsten av NT 1526 var medarbetare till Laurentius Andræ. ”Har måne icke Laurentius Andræ gjort bruk av hans teologiska sakkunskap i bibelöversättningsarbetet?” Adell 1936, s. 139 ff. Jacobis betydelse och reformkatolska profil lyfts fram ännu starkare av Sven Kjölleström, som bygger vidare på Adell. Se Sven Kjölleström, ”Gustav Vasa, reformkatoliker och evangeliska reformatörer”, i *Kirkehistoriske saminger*, Köpenhamn 1976 s. 23–43.

34 Adell 1936, s. 83–85.

35 ”Mot den senare gruppens hävdande av Ordets och förkunnelsens absoluta primat över liturgi och nattvardsfirande, ställde den förra gruppen balans och samverkan mellan liturgi och förkunnelse.” Martling 1992, s. 144.

Adell vid sin installation i Söderköping

När den reformkatolska inställningen till Bibeln på folkspråk är utredd övergår Adell till frågan om de evangeliska reformatorernas inställning till den medeltida liturgin. Här intresserar han sig särskilt för NT-utgåvans perikopregister som han menar utformats i det evangeliska lägret och tryckts först sedan tryckningen av själva bibeltexten avslutats. Han betonar att registret tydligt utgår från ärkestiftets kalendariska och kultiska förhållanden. Det av de evangeliska reformatorerna utformade perikopregistret återspeglar alltså "gudstjänstlivet i Stockholm omkring år 1526. Någon egentlig kritik av det traditionella kyrkoåret med dess många fester kan icke spåras i detsamma".³⁶ Detta uppfattar jag som Adells huvudpoäng. Han menar att det är tydligt att översättningen medvetet fått en interpunktion som underlättar den recitativa läsningen. Detta gäller både för de i det (reform)katolska Uppsala satta texterna (man tänkte sig alltså där att bibeltexterna i gudstjänsten i fortsättningen skulle sjungas på svenska i stället för på latin) och de som sattes i det evangeliska Stockholm (där man alltså tänkte sig att bibeltexterna i mässan fortsättningsvis skulle sjungas och inte läsas). Den svenska modellen var en översättning av den medeltida liturgin: NT 1526 var "en för kultiskt bruk användbar kyrkobibel".³⁷

Perikopregistret anger i sin rubrik att det är sammanställt för att man enkelt ska kunna hitta de texter som läses i tidegården, och med "tidegården menas här synbarligen både mässa och tidegård i inskränkt bemärkelse".³⁸ Adell menar också att de översatta texterna inte automatiskt innebar att läsningarna upphörde att vara på latin, utan att man "länge än, liksom under medeltiden föredrog lektionerna på båda språken efter varandra [...] Till den medeltida sedvänjan att översätta, utlägga, evangeliet, anknyter alltså perikopregistret".³⁹

36 Adell 1936, s. 91.

37 Adell 1936, s. 95. Han påpekar också att NT 1526 till sitt format påminde om de medeltida missalena, "till vilka det kunde bli en motsvarighet på altaret". Adell 1936, s. 74.

38 Adell 1936, s. 94.

39 Adell 1936, s. 94-95. Adells framhållande av de svenska reformato-

I ett senare arbete framhåller Adell att den reformerade svenska mässan, "tryckt för första gången 1531, har uppenbarligen varit avsedd att brukas icke enbart som läst lägmässa. Själva ordningen anvisar sång".⁴⁰ I prästmötesavhandlingen till Linköpings stifts prästmöte 1954 betonas vidare att [d]en svenska reformationen bibehöll tidegården. Laurentius Petri nedlade också här ett stort och omfattande arbete på att sörja tidegården från oevangeliskt gods. Inom Linköpings stift levde tidegården kvar, och synbarligen har omkring år 1600 och årtiondena därefter bl.a. under Petrus Benedicti episkopat (1589-1606) och senare tagits krafttag för att bevara den.⁴¹

Och:

Den gamla kultsången övertogs av de svenska reformatorerna. Från allra första begynnelsen har man tagit sikte på att en försvenskad gudstjänst skulle vara sjungen gudstjänst.⁴²

De medeltida tongångarna konserverades och fördes vidare genom NT 1526, menar alltså Adell.⁴³ Hans resultat stöder uppfattningen att den liturgiska förnyelse som diskuterades på 30-talet inte handlade om införandet av något nytt och främmande utan om att återuppliva reformationstidens gudstjänstliv.

Avslutning

NT 1526 var enligt Adell ett utslag av en allvarlig strävan efter kyrklig förnyelse, och han lyfter fram glädjen som uttrycktes när den var klar: "här var källan till förnyelsen funnen. Härifrån skulle förnyelsen i tro och liv följa. Härur skulle den efterlängta predikans förnyelse möjliggöras. Och härav skulle förnyelsen av kyrkolivet komma".⁴⁴ NT 1526 blir i den mening det historiskt legitimerande mönstret för den av Gunnar Rosendal anförda förnyelserörelsen inom Svenska kyrkan genom att ge historiska belägg för Rosendals uttryckta uppfattning att "[v]i behöva ej gå till romerska kyrkor eller kapell för att där hämta liturgiska lärdomar. Vi hava ej av nöden att 'smicka' vår egen mässa med detaljer ur den romerska mässan. Vi böra i stället söka bli fria från den liturgiska diletantismen, som icke är så sällsynt bland oss, genom flitigt och noggrant studium av våra egna urkunder".⁴⁵

Oscar Söderholm

---

rernas acceptans av latinska inslag i gudstjänsten kan läsas i ljuset av Rosendals försvar av tidegårdens latinska rubriker och bemötande av invändningen att de "innebure ett återinförande av ett 'katolskt' bruk. De latinska namnen Matutin, Vesper, Complitorium och andra, betraktas med misstänksamhet. Redan kyrkoordningen bibehåller dem emellertid". Rosendal 2015 [1935], s. 170.

40 Arthur Adell, *Gregorianik I. De bundna formerna. En handledning med musikbilaga*, Lund 1963, s. 28.

41 Adell 1954, s. 66.

42 Adell 1954, s. 79.

43 Adell 1963, s. 31. Jämför Rosendal: "den tidegård, som nu håller på att återuppstå till nytt liv, är alltigenom svensk. Den bygger på inhemsk tradition, som godkändes av reformatorerna". Rosendal 2015 [1935], s. 171. Se även Knut Peters, *Tidegård*, Lund 1941, s. 7 ff. Teologen Folke Olofsson framhåller som en vanlig högkyrklig uppfattning att "[l]iturgins och kyrkosedens läge i början på nittonhundratalet är resultatet av ett förfall och inte konsekvensen av evangelisk tro. Gamal svensk luthersk tradition och bekännelseskriterierna stöder liturgiska förnyelsesträvanden. I den efterlängta, verkligt kyrkliga väckelsen är en 'liturgisk restoration' det första steget." Folke T. Olofsson, "Högkyrklighetens teologi", i *Modern svensk teologi. Strömningar och perspektivskiften under 1900-talet*, Stockholm 1999 s. 239-289, s. 272.

44 Adell 1936, s. 98 f.

45 Rosendal 2015 [1935], s. 179.

Åtskilligt nytt om Prosten Nyberg i Flo

Denna artikel tar sin utgångspunkt i några troligen okända dokument om Prosten Lars Nyberg i Flo av Skara stift och handlar om hans år som präst i Pennsylvania (PA), Irland och England.

På väg mot prästämbetet

Lars [i PA och engelsktalande Europa Laurentius] Theophil var född i Norra Fröjered, Västergötland 1720, son till kyrkoherde Lars Nyberg (d. 1726). Efter att ha genomgått Skara skola och studentexamen 1738 vid Uppsala Universitet (samtidigt med sin något äldre bror Georg Detlof) hade han tänkt sig att bli ingenjör; brodern blev bokbindare. I samband med tjänst som informator åt de fyra döttrarna till hovrättsrådet, friherre Otto Strömfelt (1679-1748) på godset Runsa i Upplands Väsby (Eds socken) ändrades planerna. Strömfelt innehade ett flertal förtroendeuppdrag i stormaktstidens Sverige och var en hängiven pietist. Han hade en nyligen prästvigd [1734] hovpredikant Thore Odhelius (1705-1777), senare [1754] kyrkoherde i Flo. Denne hade redan 1730 som informator följt med familjen Strömfelt till dess gods i Livland och där mött den nya rörelsen från Herrnhut. Här fann han en befrielse från konfessionellt tvång genom att möta Jesu enkla förkunnelse.

För Nyberg blev det teologiska studier, som ledde till att han under riksdagen i Stockholm blev prästvigd 1742 av ärkebiskop Eric Benzelius (1675-1743) för att som huspräst biträda Odhelius. I ett brev skriver Odhelius att "här [...] blifwa själarna hoptals väckte". En månad före prästvigningen hade Nyberg deltagit i en "kärleksmåltid" hos en "fabrikör och vaxblekare" på Kungsholmen. Arvid Gradin (1704-1752), docent i Uppsala, som var en av de allra första som introducerat de nyevangeliska tankarna, deltog och organiserade de första "hjärtesällskapen" som var och en deltagare skulle ansvara för, men så blev det inte för Nyberg. I samband med prästvigningen framförde ärkebiskopen en "böneskrift til Hans Maj:t Fredrich I" sänd från Tyska Lutherska Församlingen i Lancaster att han måtte "hugna dem med en Lärare [...] Saken remitterades til Arche=Biskopen och Concistorium i Upsala". En kandidat var redo att resa men av ekonomiska skäl "öfwergaf han kallelsen". Nyberg som var känd för att behärska både engelska och tyska antog kallelsen.

Präst i "Svenska Missionen i Amerika"

Officiellt "kallad och sänd til Tyska Lutherska Församlingen i Lancaster" avreste Nyberg från Stockholm 1743 för att ta hand om den svensk-tyska Evangelical Lutheran Church of the Holy Trinity, Lancaster. Efter några veckors uppehåll

i London i väntan på farkost vistades han hos herrnhutiska församlingen och träffade bl. a. stockholmsfödde predikanten Abraham Reicke (1712-1760) som senare skulle bli hans ämbetskollega. Nyberg anlände till Philadelphia 20 oktober 1743 och till Lancaster 8 december. Något av det allra första han initierade var byggandet av en stugkyrka som bostad, för gudstjänster och skola. Tredje söndagen i Advent 1744 kunde han officiellt välkomnas och kyrkstugan invigas.

Nyberg kom till en landsförsamling som i alla avseenden var främmande, en stad som i flera år varit utan själasörjare, nu bestående av Leni-lenape-indianer [«förstfödda Jesusbarn»], «settlers» av engelsmän [«kväkare», reformerta kalvinister], holländare [reformerta kalvinister/hugenotter], irländare [puritaner], svenskar [lutheraner, flertalet från Västgötabygden] och tyskar [lutheraner, flertalet från norra Tyskland, mennoniter inkl. Amish, reformerta zwinglianer] samt av ett par nybyggarsamhällen (Conestoga, Warwick) flera mil från centralorten. Enda färdstätt var på hästryggen. Bibel, katekes och psalmbok var obefintliga. För Nyberg blev det en engelsk, en svensk och en tysk gudstjänst åtminstone tre söndagar i månaden med en kort berättande evangelieförklaring som utformades som en «nådens ordning» i direkttilltal till den enskilde. Psalmerna utgjordes av honom själv författade eller översatta och övades in genom att upprepas flera gånger och förklaras. Nyberg blev verkligen en nybyggarmissionär och hade av en tillfällighet skolats till detta i den herrnhutiska kretsen i Stockholm, huvudsakligen av Odhelius. 1744 kunde Nyberg tillträda som nybyggarpastor i Warwick (samarrangemang av lutherska, mennonitiska och reformerta bosättare), där han vid «festival of St. James» 1744 invigde dess kyrka. Samtidigt tog han hand om en liknande församling i Conestoga. Ryktet om den «trosglade nyprästen» spreds till området på andra sidan den närbelägna floden Susquehanna där flera små flyktingbyar (flerkonfessionella) önskade honom.

Trakasserier och motstånd

Endast ett par månader efter att Nyberg anlant utsattes han för trakasserier. En kollega i "Svenska missionen" red runt i svenskbygderna och erbjöd sig hålla gudstjänst, en aktion som förenades med att sprida ryktet att Sverige hade sänt Nyberg till Lancaster "för att förfölja herrnhutarna", en lögn som några församlingsbor och Henry Melchior Mühlenberg (1711-1787) till en början trodde på. Acrelius skriver om "den förstöring som hände under [Gabriel] Falks tid [1733-1758]". Mühlenberg var utsänd från Halle för att "i laga ordning upprätta ett pastorat" av de lutherska församlingarna i PA. Han anlände till Philadelphia 1742. Att döma av den 24-åriga Nybergs brev 1744 blev han panikslagen och mätte psykiskt illa men stöttades av församlingen i stort. Incidenten ledde till en konflikt som visade sig ha historiska dimensioner. Nyberg såg, som i Sverige, herrnhutismen som en inomkyrklig väckelserörelse, varför det för honom var helt naturligt att predika överallt, också i herrnhutiska kretsar. Nyberg tacklade sina flerkonfessionella församlingar genom att tillämpa mottot «I det väsentliga enighet [«predika Jesus»], frihet i tveksamma frågor, kärlek i allt» och Zinzendorfs koncept med Jerusalemförsamlingen som förebild «Alla Jesus-troende bildar den sanna kyrkan («en, helig allmänlig, kyrka»). Guds barn finns i alla kristna trossamfund och ingen kan säga sig äga den sanna tron men man kan lära av varandra. Trossamfundet utgör tillsammans Guds församling i Anden». Sådan förkunnelse an-

såg Mühlenberg vara i strid med «den rena lutherska läran». Mühlenberg hade inte som Nyberg erfarenhet av att vara nybyggarevangelist i en flerkonfessionell miljö, dessutom hade han svårighet med engelska språket. Medan de ideologiska stridigheterna pågick lämnade allt fler Nybergs församlingar och bad honom bli ansvarig för självständiga församlingar. Redan i april 1745 förklarar han sig hellre vilja tjäna dem. Nyberg lämnar alla sina uppdrag som luthersk präst 1746 och övergår till Moravian Church 1746-1748 och övertar sedan de herrnhutiska församlingarna 1748. Nyberg var också assistent 1748-1750 i Bethlehem [”Little Herrnhut”].

Kyrkoherde i Flo

Efter ett par försök (1767, 1772) beviljades Nyberg i maj 1774 tillåtelse att återvända till Sverige, tack vare tillskyndan från Olof Celsius (1716-1794), assessor vid Stockholms Stads Konsistorium och tillika kyrkoherde i Ulrika Eleonora församling på Kungsholmen. Efter att inför Stockholms Stads Konsistorium ha avsvurit sig sin förbindelse med herrnhutismen (”ej gifva anledning till missnöje öfwer sig, utan i lära och lefverne söka sig så förhålla, att hans uppförande kan förtjena den ynnest och bevågenhet, hvarom han sig tillförser”, erhöi han 1778 fullmakt att bli kyrkoherde i Flo (tillträdde 1780). Samma år blev han också utnämnd till prost. Det är ingen tillfällighet att han kom till Flo. Framför allt Odhelius hade gjort betydande insatser för att få honom som sin efterträdare. Nyberg dog 30 maj 1792.

Psalmförfattare och översättare

Redan under sin gymnasietid visade han fallenhet för författarskap. Under sin tid som aktiv i Moravian Church sände han flera andliga sånger hem till Sverige, vilka infördes i *Sions Sånger*, Första samlingen [1743] 33 sånger, Andra samlingen [1745] 18 sånger, Bägge samlingarna [1747] 47 sånger. Sångboken accepterades inte av societeterna i Stockholm, Carlskrona och Göteborg, den ansågs amatörmässig. De var, åtminstone till en början, högre-stånds-societeter som verkade inom Svenska kyrkan/Tyska lutherska församlingen och ville slå vakt om arvet från Herrnhut genom att göra en översättning från dess officiella psalmbok [Barby 1772], *Samling Af Äldre och Nyare Andeliga sånger och Werser*, Carlskrona & Stockholm 1795. Under sin tid i Flo fick han officiella uppdrag att göra översättningar från latin och tyska, bl. a. *IDEA FIDEI FRATRUM* eller *Kort Begrep Af den Christeliga Läran I de Evangeliske Brödra-Församlingarna, författadt af August Gottlieb Spangenberg*, Göteborg 1782; *Kort historisk Underrättelse om den Evangeliska Brödra-Unitäten Af Augsburgiska Confeszionen och des närwarande Författning Af August Gottlieb Spangenberg*, Stockholm 1787.

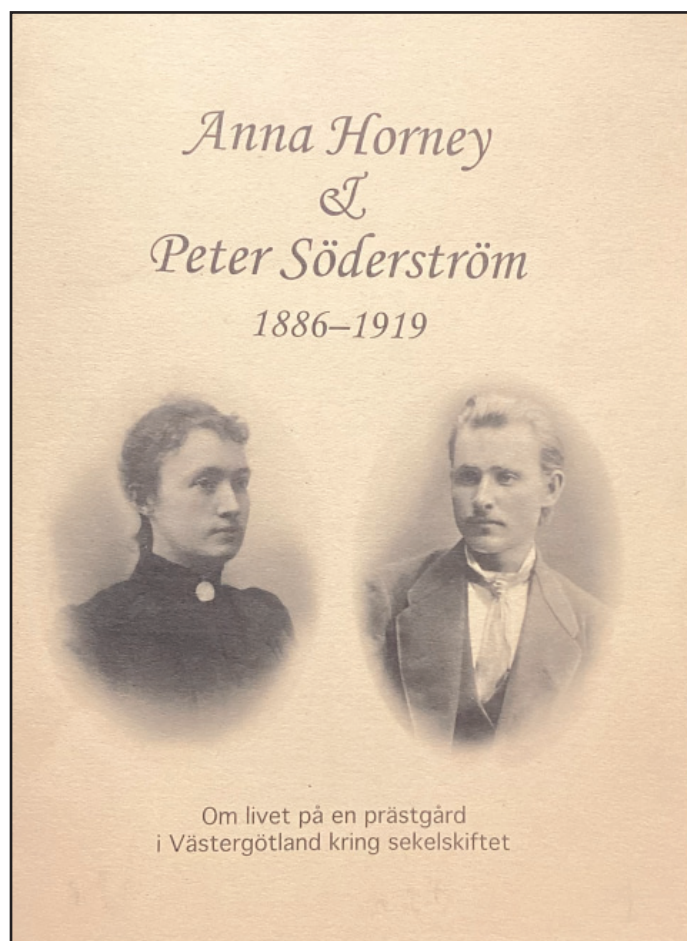
Familj

Nyberg gifte sig i Bethlehem 1745 med Martha Rebecka Bryant (1725-1803). Hon var av holländsk hugenott-familj. Hennes far, sjökaptenen och affärsidkaren Viljam [William] Bryant var, liksom hela familjen, aktiv i Dutch Presbyterian Congregation i New York. Han var kapten på krigsskeppet ”London” som förde Zinzendorf med sällskap, bl. a. dottern Benigna (1725-1789), till New York 1741. Benigna träffade Martha, som fann intresse för herrnhutismen och blev en av de nio som bildade stadens första församling, fastställd av Zinzendorf 1741. 1741 fortsatte sällskapet till Philadelphia. Likt sin far var Benigna ett energiknippe. Redan 1742 organiserade hon i Germantown (nu stadsdel i Philadelphia) en internatskola för flickor med mottot ”Alles aus Christus, durch

Christus, mit Christus, und für Verherrlichung Christi”, i folkmun omtalad som Female Seminary. Verksamheten flyttade i juni 1742 till Bethlehem. Bland dess första tjugofyra elever var Martha. Det lär vara här som Lars träffade henne. Paret Nyberg fick nio barn. När Nybergs reste till Europa 1750 berättar diarierna att deras då enda barn togs om hand av församlingen i Bethlehem: Elizabeth Theophila Nyberg (1747-1791) och Anna Sulamith Nyberg (1748-1808). Sulamith blev lärare vid Female Seminary, kunde traktera gitarr och har författat åtminstone en psalm. Tre flickor föddes i Europa, endast Mary Agnes Nyberg (1752-1821) och Benigna Theresa Nyberg (1755-1764), båda födda i Dublin, är kända. Tre av sönerna är kända, den fjärde, den förstfödde, dog omedelbart efter födseln. Diarierna berättar: Ludvig Ebenezer Nybergsson, lantmätare i Skaraborgs län; Nathanael Teodotus Nybergsson, gardist i Stockholm (1763-1825); Ignatius Renatus Nybergsson (d. 1789), officer vid örlogsflottan i Göteborg. Efter Lars’ död reste Marthas svärson Jeremiah Carter till Sverige för att hjälpa henne med flytt till sin bostad i Fulneck 1793. Kommande vinter flyttade hon till Widow’s Choir House, där hon skriver sina memoarer. Hon är begravd 1803 på Fulnecks Gottesacker.

Bertil Persson

Att vara efterföljare...

Som ny kyrkoherde i Redvägs församling fick jag en skrift som present av en av församlingsborna – ett limmat häfte med 124 sidor som beskrev föregångaren Peter Söderström och hans hustru Anna född Horney, och deras liv som fästefolk och ungt prästpar i bygden norr om Ulricehamn.

Kornguden från Vånga

Anhöriga till Peter och Anna gav ut skriften som en minnesbok 1999, och det har skrivits om den i tidigare medlemsblad för Skara stiftshistoriska sällskap, men här kommer några tankar om att vara efterföljare och att få del av den historia som präglat det som är vårt nu!

När jag läste om Peter Söderström och hans liv som präst i Liared och i Böne pastorat fastnade några berättelser extra mycket i minnet. Den första var hur Peter, som boende i socknen och med samma utmaning som sockenborna i att få odlingar och jordbruk att producera mat till en växande familj, engagerade sig i att utveckla livet på gården och i bygden. Han köpte t ex en separator för att skilja på grädde och "skummjolk" därhemma, och han var drivande i projektet att dränera marken runt Åtran så att "madera" som bildades kunde bli odlingsbar mark med goda skördar. Madera mellan Knätte och Böne är fortfarande öppen mark som brukas dryga hundra år senare!

Skriften inleds med många brev skrivna mellan Peter och Anna innan de gifte sig. I ett av breven beskriver Peter sin glädje över att de som fästefolk ska få tillfälle att mötas eftersom han fått i uppdrag att för kyrkokassans räkning resa till Göteborg för att köpa två ljuskronor till Knätte kyrka. Det är den andra berättelsen som fastnat hos mig, för de vackra ljuskronorna hänger där i mittgången i Knätte kyrka, och de gläder oss som möts till gudstjänst i nutid precis som de måste ha glatt församlingsborna 1888 då de köptes in. Och tack vare inköpet fick Peter möta sin Anna – så utflykten skapade glädje på flera sätt!

Som prästpar bodde Peter o Anna Söderström både i Liareds prästgård som komministerfamilj, och i Böne prästgård som kyrkoherdefamilj.

18 december 1919 dog Peter Söderström i prästgården i Böne, och dagen före julafton jordfästes han av biskop Hjalmar Danell, som inledde griftetalet med orden "Idag håller en älskad kyrkoherde sin sista predikan". Hundra år senare tänker vi ett gravljus på Peter Söderströms grav – en handling tänkt som ett tecken på att vi som lever nu följer i samma spår, vandrar på samma vägar och delar samma tro som våra föregångare.

En av Peter och Annas söner skriver om prästgårdslivet: "I en prästgård levde man aldrig sitt liv i förnäm eller fattig avskildhet från världen. Den var ju på sitt sätt en medelpunkt i bygdens liv, där många trådar löpte samman. Besökande kom och gick. Sorgebud och glada nyheter omväxlande."

Idag står Böne prästgård t.o.m. utdömd efter kraftiga angrepp av s.k. äkta hussvamp. Ingen kan bo där, och det som startade som en renovering av den gamla prästgården blev för ägarna av huset en mardröm. Det är oviss vad som händer med byggnaden – kanske berättelserna snart är det enda som återstår...

Den mycket läsvärda skriften "Anna Horney och Peter Söderström – om livet i en prästgård i Västergötland kring sekelskiftet" kan köpas genom Liareds Hembygdsförening, Lillemor Holmberg 0730-44 90 17.

Carolina Davidson

Tack för att du betalar din årsavgift på 150 kr till
Skara stiftshistoriska sällskap
Swish 123 303 59 46 Bg 5812-8166

En kyrklig sed som pågick långt efter det att reformationens idéer införts i vårt land var den att på våren gå ut på åkrarna och välsigna sådden. Dessa roggations- (efter latinets ord för bön, *rogatio*) eller gångedagar innebar procession, vigvatten och rökelse. Självklart var bönen för sådden och den kommande skörden central. Den stora gångedagen inföll på S:t Markus dag den 25 april, de mindre på vardagarna mellan bönsöndagen och Kristi himmelfärds dag. Under medeltiden var de jämställda med kyrkoärets stora festdagar. Gångedagarna påbjöds ännu efter reformationens genomförande i Laurentius Petri *Kyrkoordning* 1571 och avskaffades först 1772. I Skara stift återupptogs seden i Ryda pastorat under dåvarande kyrkoherden Sven Esselius (kyrkoherde i Ryda 1988-2000), och under några år genomfördes regelbundet gångedagar – enligt vad som har berättats skall skörden också ha blivit bättre på dessa åkrar...

I samband med processionerna kunde även apostlabilder bäras omkring. Denna sed är känd från många håll i vårt land. I Norra Björke bar man exempelvis omkring en träskulptur av aposteln Bartolomeus, kanske han även bars utomhus i samband med Bartelsmäss den 24 augusti.

I Norra Vånga fanns en känd träskulptur som har fått namnet Kornguden från Vånga. Det äldsta belägget för detta namn och bruk stammar från 1700-talet och anger att en Vångabo, som blivit instämd till tinget, uteblev därför att han under två dagar var ute och bar Kornguden (C-M Bergstrand. *Brott och straff i 1700-talets Västergötland*, 1972, s. 18). Träskulpturen som är hela 189 cm är från 1200-talet. Dokumentation kring denna finns i Olof Henricsons bok *Stora Vånga* (1978); *Västergötlands Forminnesförenings Tidskrift* 1983-84 där Jan Svanberg utreder ämnet; i Claes Thelianders *Det Medeltida Västergötland* (2004); i Carl Henrik Martlings bok *En svensk helgonkrönika* (2001). De flesta av uppgifterna i denna artikel är hämtade från dessa skrifter.

Först kan konstateras att frågan vem kornguden i Vånga föreställer, det är ganska komplicerat att fastställa. Helgonbilden har funnits i Vånga gamla kyrka. När denna revs 1876 skänktes apostlabilden till museet i Skara.

Johnny Hagberg

Välkommen som medlem

Det här får du som medlem:
Medlemsblad 4 gånger per år
Inbjudningar till boksläpp
Inbjudan till årsmöte och föredrag
Information och recensioner av böckerna i webbshop

Nya Medlemar

Urban Näsholm, Sollefteå
Monica Håkansson, Lund
Fredrik Arenhall, Huskvarna
Johan Wilson, Djursholm
Johan Norrback, Göteborg
Joel Speerstra, Göteborg

MEDLEMSINFORMATION

Årsavgiften är 150 kr.
Bankgiro: 5812-8166
Swishnummer: 123 303 59 46
BIC=SWEDSESS
IBAN: SE45 8000 0828 9102 4883 5274
Anmäl ändrad adress eller titel till registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara, munkgarden@telia.com

Insamling till orgeln i Varnhem 2022-2026

SWISH

Skara pastorat: 123 375 55 43
(märk: "Orgel Varnhem").

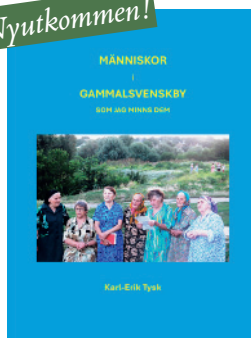
BANKGIRO

Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem").

Hitta din nästa bok i webbutiken

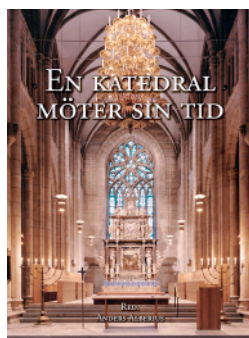
skarastiftshistoriska.nu

Nyutkommen!

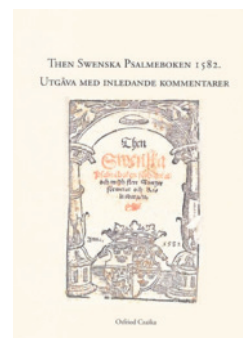
Människor i Gammalsvenskby som jag minns dem

Nr 129. Karl-Erik Tysk
2025. 250 kr

En katedral möter sin tid

Om Skara domkyrkas senaste ombyggnad.
Nr 126. Red. Anders Alberius. 2025. 250 kr

Then Svenska Psalmboken 1582

Utgåva med inledande kommentar. Nr 87.
Otfried Zaika. 2016. 100 kr. (Ord.pris 120 kr)

Brynolfpaketet

Brynolf Algotsson (1267-1317)

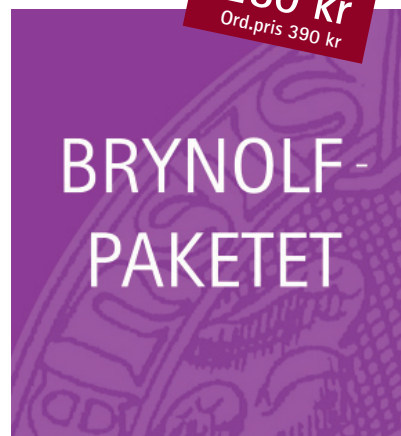
Biskopen och törntaggen.
Nr 15. Red. Johnny Hagberg. 2004.
Ord.pris 120 kr.

Brynolf II Karlsson (1424-1435)

Skarabiskopen Brynolf II Karlsson
Nr 124. Red. Johnny Hagberg. 2025.
Ord.pris 150 kr.

Brynolf III Gerlaksson (1478-1505)

Hielp Maria. Nr 21. Red. Johnny Hagberg. 2005. Ord pris 120 kr.

Priserna gäller fram till 31 maj 2026 eller så länge lagret räcker. Större upplagor av Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, jonnyhagberg52@gmail.com

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

STYRELSE

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Telefon: 070-550 00 98. E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Fristad

Sekr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Fredrik Hägglund, Borås
Judith Fagrell, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelsson, Lovene